

Miroslava Hadžihusejnović Valašek

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/9e31lh6lwm>
Izvorni znanstveni članak
Rukopis prihvaćen za tisak: 19.1.2022.

IGRAJ KOLO, NEMOJ STATI. ŠETANA/PJEVANA KOLA IZ SLAVONIJE U PISANIM IZVORIMA

Sažetak

Šetana kola zajednički je naziv za kola koja se izvode uz napjeve na pripovjedne tekstove ili dvostihove bez instrumentalne pratnje. To su zatvorena ili otvorena kola koja u dva reda izvode pjevači krećući se jednostavnim korakom polaganog ili brzog tempa u smjeru kazaljke na satu. Ovo su najstarija kola u Hrvatskoj i u Europi o kojima postoje podaci još iz 18. stoljeća. U 20. stoljeću ona postepeno nestaju u spontanoj izvedbi jer pripovjedne tekstove potiskuju dvostisi iz istočne Slavonije i Srijema. Razlog je nestanka i njihova duljina, stoga nisu bila primjerena izvedbama na smotrama na kojima su se KUD-ovi trebali predstaviti u kratkom vremenskom okviru. Do 2016. godine autorica je snimila više od 200 izvedbi šetanih kola, najviše u zapadnom dijelu slavonske Posavine, sakupila nekoliko zbirki i tekstova od zapisivača na terenu, predstavila ih na izložbi *Slavonija, Baranja i Srijem* 2009. godine u Klovićevim dvorima, osnovala smotru koja je u četiri navrata održana u različitim mjestima Slavonije, izradila projekt putem kojih su upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Autorica u ovome radu predstavlja šetana kola u pisanim izvorima od 18. do 21. stoljeća.

Ključne riječi: šetana kola; Slavonija; smotra; pisani izvori.

Uvod

Kada sam se još bavila istraživanjem povijesti slavonske folklorne glazbe, nisam obraćala pažnju na način izvođenja pjesama: hoda li se, pleše, stoji, sjedi... Nisam ni primjećivala te podatke u građi i literaturi. Tek kad sam za potrebe Hrvatskog radija u nekoliko navrata snimala folklornu glazbu u brodskoj i novogradiškoj Posavini, nailazila sam često na naziv „šetano kolo“. Zbog toga što su u vrijeme snimanja pjevači mirno stajali pred mikrofonom izostala je šetnja koju su pjevači ponekad nadoknađivali ljuljanjem na jednu i drugu stranu. Osjetila sam da radim nešto nepotpuno. Šetnja mi je postala izazov i nametnula brojna pitanja: uz koje je pjesme ona obavezna, uz koje nije; jesu li pjesme koje se izvode u šetanom kolu drugačije od onih koje se izvod statički, ako ima razlike, koje su?

Postepeno sam počela nazirati neke specifičnosti šetanih kola prema načinu izvedbe i strukturi pjevane strofe. Otkrila sam da se uz šetana kola najčešće pjevaju dugi pripovjedni tekstovi astrofične strukture uz jednostavne napjeve od jednog pjevanog stiha koji se ponavlja. Oduševili su me sadržaji pjesama i maštoviti glazbeni motivi u brojnim varijantama. Znala sam da je vrijednost ove glazbeno-poetske vrste upravo u njenoj cjelovitosti. Onda se pojavio problem. Nije bilo moguće snimiti cijelu pjesmu jer su tekstovi u izvođenju pjevača koje smo snimali redovito ostali nedovršeni. Otpjevali bi nekoliko stihova, i dok se zaplet u samom sadržaju tek počeo nazirati, pjevači su prekidali pjevanje. Folklorne skupine, najčešće KUD-ovi, posebno s mladim članstvom, nisu znale, pa nisu niti mogle nastaviti i završiti pjesmu. Često je bilo čuđenja na moja pitanja o razlogu takve krnje izvedbe. Objašnjenje je svugdje bilo isto: „Mi pjevamo samo nekoliko stihova jer na smotri imamo samo osam minuta, pa moramo izvesti i druge pjesme i plesove.“ Većina KUD-ova, iako neki članovi znaju cijeli tekst, nije nikada na pozornici izvela cijelu pjesmu uz šetano kolo.

Kako se problem skraćivanja tekstova uz šetana kola javlja u mnogim društvima, u pripremi terenskog snimanja molila sam voditelje da nam pripreme, po mogućnosti, cijelu pjesmu. Nastao je novi problem jer mnogi članovi društva, pogotovo mladi, nisu nikada izvodili cijelu pjesmu. Trebalo je u rekonstrukciju nepoznatog teksta uključiti starije kazivače što nije uvijek urodilo plodom; mnogi su dugi tekstovi zaboravljeni, mnogi nisu zapisani, a kazivači umrli.

Ali u traganju za cjelovitim tekstovima bilo je i otkrića koja su probudila moje oduševljenje šetanim kolima. Saznala sam da ipak ima starijih žena koje pamte mnogo epsko-lirskih pjesama od pedesetak i više stihova, znaju ih recitirati, ali i pjevati. Dobila sam na uvid bogate rukopisne zbirke tekstova pjevanih pjesama, ponajviše uz pjevana kola, koje pojedinci samoinicijativno sakupljaju na terenu „da se ne zaboravi!“

Iz ovih saznanja proizašla su mnoga pitanja i potakla moje temeljitije bavljenje tematikom šetanih kola kao sinkretičnih tvorevina teksta, glazbe i pokreta, s brojnim varijacijama, načinima izvođenja te o značenju i ulozi u našoj folklornoj baštini i suvremenoj društvenoj praksi. Nakon 2010. godine broj snimljenih napjeva se uvelike povećao, šetana su kola predstavljena u brojnim emisijama Prvog programa Hrvatskog radija *Iz hrvatske narodne baštine*, a ja sam pripremila tekst prema kojem su Šetana kola upisana u Registar nematerijalne kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Ministarstvo je podržavalo trogodišnji projekt Šetana kola u okolici Nove Gradiške, u Požeštini i Brodskoj Posavini kojim je snimljeno preko 250 tekstova i napjeva uz šetana kola. Šetana kola sam predstavila u popularno znanstvenoj literaturi (Hadžihusejnović Valašek, 2009a) i na izložbi *Slavonija, Baranja, Srijem* 2009. godine u Klovićevim dvorima (Hadžihusejnović Valašek, 2009b). Organizirala sam četiri smotre šetanih kola: 2009. godine u Novoj Gradišci, 2010. godine u Batrini, 2011. godine u Bebrini i 2012. godine u Buku. Objavljene su i četiri prigodne brošure s bogatim fotografskim i tekstualnim priložima. Aleksej Gotthardi-Pavlovsky snimio je

2012. godine za Uredništvo emisija pučke i predajne kulture Hrvatske radio televizije vrlo uspješnu emisiju *Balade šetanih kola*.

Tek kada sam preslušala sav snimljeni materijal, pregledala literaturu, tekstovnu i glazbenu građu i druge relevantne podatke, došla sam do zaključka da moram precizirati o kojoj i kakvoj će vrsti folklorne građe u ovom radu biti riječ. Najčešće se javljaju nazivi: „šetano kolo“, „pjevano kolo“ i „okretanje“. To su opisni nazivi, a odnose na način izvedbe i na vrstu kola. Ipak, kola se imenuju i prema prvom stihu pjevane pjesme, a zbog velikog broja takvih kola nemoguće ih je popisati niti grupirati. Ipak, šetana kola razlikuju se po tempu: polagana ili brza kola, i polagana i brza¹.

Zbog različitih karakteristika tekstova, napjeva, načina izvedbe i funkcije ovih kola potrebno je bilo precizirati koji sadržaji predstavljaju „šetano kolo“ ili „pjevano kolo“, preciznije „kolo s pjevanjem“ koje će se obraditi u ovom radu:

- a) „Kolo“ je neprekinuti niz plesača koji se kreću po zamišljenoj kružnici – kolu. Kako je riječ o jednostavnom kretanju, sličnom hodanju, ova se kola najčešće nazivaju „šetanim kolima“.
- b) „Pjesme“ koje izvode plesači u vrijeme kretanja šetanih kola temelje se na stihovima iste dužine i napjevima iste strukture i načina izvođenja.
- c) Tekstovi su epsko-lirskog tipa, pripovjedni.
- d) Stihovi: deseterci ili dvanaesterci u polaganim kolima i osmerci u brzim.
- e) Napjevi su jednostavni, malog opsega, strukture pjevane strofe A, A.
- f) Pjevani stihovi često se formiraju ponavljanjima motiva i s upjevima.
- g) Izvedba je uvijek u „dva reda“: solo i skupina ili dvije skupine izvođača.

Takav zamišljeni okvir pomogao mi je da iz mnoštva podataka, zapisanih tekstova i notnih zapisa prepoznam najbitnije karakteristike šetanih/pjevanih kola, ali i uočim sve detalje koji obogaćuju ovu glazbeno-poetsku formu. U ovom radu donosim opširan pregled povijesnih podataka iz literature i građe o šetanim/pjevanim kolima u Slavoniji od 18. do početka 21. stoljeća.

¹ Prema zapisima Mihaela Ferića u broskoj Posavini se upotrebljavaju ovi nazivi: kolo na jalovo, pjevano kolo na brzo, pjevano kolo na polako, kolo uz pjevanje, okretano kolo, pjevano smatano kolo, pjevano okretano kolo, pjevano leteće kolo, pjevano žensko kolo, svatovsko pjevano kolo i dr. (Ferić, 1995). Josip Vinkešević je u Đakovštini zapisao ove nazive: obično okretanje, brzo okretanje, lagano okretanje, žensko okretanje, djevojačko šetano kolo (Vinkešević, 1989). Prema Josipu Andriću pjesme uz kola u Požeškoj dolini nazivaju se kolovođske pjesme (Andrić, 1969). Ivan Ivančan je u Požeštini zapisao sljedeće nazive: krivo kolo, obično kolo, krivo kolo – lagano i brzo, sitno kolo, postarinski, ljubljeno kolo (Ivančan, 1988). Kako je Julije Njikoš uglavnom zapisivao napjeve u istočnom dijelu Slavonije, gdje se rijetko izvode šetana kola, zabilježio je šetalačko kolo i kolo na okretanje (Njikoš, 1970).

Izvori iz 18. i 19. stoljeća

Pisani izvori podataka o folklornoj glazbi, plesu i običajima iz 18. i 19. stoljeća razlikuju se po karakteru i obimu: nalaze se u crkvenim i svjetovnim djelima, poetskim i proznim, u stručnim i znanstvenim radovima, putopisima, izvještajima i literarnim ostvarenjima.

Veliku ulogu u to doba imao je duhovni stalež koji je preuzeo odgoj i obrazovanje puka prema načelima vjere. U ime propisanog morala često su se osuđivala spontana ponašanja, veselja, zabave i okupljanje seoske mladeži u kolu. Zahvaljujući toj kritici nastao je jedan od najstarijih podataka o postojanju kola u Slavoniji. Đakovački župnik IVAN GRLIČIĆ (1670. – 1708.) osudio je kolo u svojoj knjizi *Put nebeski...* (Venecija, 1707): „Sagřešenje tko igra u kolu za probuditi u sebi ili drugom koju nečistu želju ili naslađenje puteno: ili kad vidi da u takvoj igri on drugoga ili drugi njega može lasno na grih navesti.“ (Jakšić, 1985: 24)

Dragocjeni podaci o postojanju i karakteristikama pjevanog kola u 18. stoljeću potječu od bosanskog franjevca LOVRE ŠITOVIĆA (1682. – 1729.) koji je jedno vrijeme živio u Našicama. Šitović je 1727. godine u Mlecima objavio knjigu *Pisma od pakla* u kojoj donosi podatke o sadržaju pjesama koje su se u to doba pjevale u kolu: „Slušaoče, poljubljeni brate, ti dobrovoljno u kolu igraš, a kolo se vičnje vrti u paklu naokolo. Ti pivaš i slušaš pisme od Kraljevića Marka, Muse Arbanasa, Relje Bošnjana, od vojske, od junaštva, kralja, kapitanah i ostali, također lipote Divojke, od rujna vina i od ostalih beskorisnih pisanih.“ (Jakšić, 1985: 25)

Vojno lice prosvjetiteljskih nazora, prvi svjetovni pisac u Slavoniji MATIJA ANTUN RELKOVIĆ (1732. – 1798.), u svom djelu *Satir* (Dresden, 1762.) također je osudio narodne običaje kao vrelo nemoralna. Relković je svadbu, pirove i kolo nazvao „turskim skulama“ koje su u Slavoniju donijeli Turci, i da „(...) toga izvan Slavonije / nigdi nitko još vidio nije“. (Relković, 1974: 54) Relković piše da se u kolu poskakuje, a djevojke nije stid u kolu pjevati: „Oj, u Marka, Kraljevića sina / dobar konjic u potaji ima.“ (Relković, 1974: 53).

Duge pjesme o povijesnim ličnostima koje se pjevaju u kolu spominje i župnik iz sela Dubovika kraj Slavanskog Broda i profesor na požeškoj Akademiji VID DOŠEN (oko 1720. – 1778.). U svojim epskim djelima (*Jeka planine...* iz 1767. godine i *Aždaja sedmoglava...* iz 1768. godine), kritički se osvrće na moralno nepoćudne osobe poput bana Ive Karlovića koje narod pretvara u junake. U Došena, iako obojena krajnjom moralističkom satišom, nalazi se vrlo plastična slika temperamenta slavonskih igračica u kolu: „Al u kolu nike žene, / premda naglo užezene, / (...) upaljene i nesvisne, / zemlju nogom mlatit stanu, / kada hoće da ju ganu, / da se prene i probudi, / da i ona š njima bludi, (...).“ (SPH, knj. 34)

Trideset godina nakon prvog izdanja Relkovićeva *Satira* u obranu kola i narodnih običaja ustao je pisac, teoretičar i znanstvenik, franjevac MATIJA PETAR KATANČIĆ (1750. – 1825.). U svojoj zbirci *Fructus auctumnales* iz 1791. godine Katančić

pobija Relkovićevu tvrdnju da su kolo u Slavoniju donijeli Turci: „Tristo bi kolo tu lita, nek Turčina Meka poznade.“ (SPH, knj. 26) Katančić prigovara Relkoviću što napada kolo, dok strani plesovi osvajaju Slavoniju: „Zašto ne bale kudiš, ne kudiš jer igre varoške, / ljubiti uče (...) Tko b' naše stare pivao (...) da b' kola ne bilo?“. (SPH, knj. 26) Kolo je često za Katančića kao autora pjesama bilo nadahnuće: „Igra kolo kod Valpova grada – kolo igra! / ispod ladne Karašice rike“ (...). (SPH, knj. 26) te „Ovamo dojdite, sestrice prilipe! / U kolo dojdite, uzorite kipe / ukažite lipi i noge na tanac / pripravite...“ (Marijanović, 1983: 88). Katančić razlikuje dvije vrste pjevanih lirskih pjesama: popijevke, „u pravilu pjesme dugog stiha (...) i poskočice pjesme kraćeg stiha, najčešće pjevane u kolu, a odgovaraju im osmerački stihovi.“ (Katančić, 1984: 92). U studiji *De poesi illyrica libelus ad leges aestheticae exactus* (napisanoj latinskim jezikom još 1791. godine) Katančić se prvi prihvatio analize poezije, glazbe i kola. Opisuje kolo koje se prati samo pjesmom i kod kojega se mijenja tempo kao u kolima koja se i danas izvode u novogradiškoj okolici: „Prvo je bio način koji lagano ide, zatim bržim korakom, poskakujući sa pjevačima“. (Katančić, 1984: 142) Katančić je dao veliki doprinos povijesti hrvatske književnosti, znanosti, narodnoj poeziji i glazbi: prvi je opisao tadašnja glazbala, gusle i guslarske pjesme, crkvenu glazbu, zapisao 15 narodnih napjeva (koji su zagubljeni) i oduševljavao se načinom pjevanja i običajima u okolici Valpova gdje je živio.

Podatke u 18. stoljeću ostavili su i strani putnici koji su boravili u Slavoniji po nalogu bečke vlade ili drugim povodom. Strani jezik, kultura europskih kulturnih centara te kratko vrijeme boravka u našim krajevima uvjetovali su način promatranja života u Slavoniji poslije dvjestogodišnje turske okupacije. Opširne izvještaje objavili su Fridrich Wilhelm Taube (1777. godine i 1778. godine) i budimski profesori MATIJA PILLER i LUDOVIK MITTERPACHER 1783. godine. Perom Pillera i Mitterpachera zabilježen je način plesanja u kolu i vrsta kola: „Kolo je ozbiljno i mirno, a često ga igraju bez pratnje instrumenata samo uz pjevanje kojeg kolovođe.“ O epskim pjesmama profesori pišu: „Rado pjevaju slavna djela svojih kraljeva i vojvoda, a slažu ih po zakonima pjesme i ritma“. (Matić, 1951: 13/22)

Na samom zalasku 18. stoljeća, 1799. godine, graničarski oficir Stanislav Šumski zabilježio je način na koji su vojnici plesali kola u vrijeme Francusko-austrijskog rata kod grada Zúricha. (Mladenović, 1973). Graničari iz Srijema, Banata i Slavonije izvodili su: šaranac, lesu, momačko kolo, ketuš, jastučić i kolo na kolu. Iako Šumski ne spominje pjevanje uz kola, njegovi su opisi plesa važni za povijest plesa u Slavoniji kao najstariji do sada poznati.

Porijeklom iz slavonske Posavine, praktikant Dvorskog vojnog knjigovodstva SPIRIDON JOVIĆ (1801. – 1838.), kao dopunu Hitzingerove *Statistike Vojne glanice* objavio je u Beču 1835. godine na njemačkom jeziku *Etnografsku sliku slavonske Vojne granice*. Ovo djelo ima veliku kulturno-povijesnu vrijednost jer je nastalo iz pera našeg čovjeka koji je djetinjstvo i mladost proveo među graničarima i koji je prvi

objavio detaljan i cjelovit rad temeljen na etnografskoj građi. U opširnom djelu Jović je opisao zemlju, narod, njegovo podrijetlo, jezik, vjeru, život i običaje. „Najomiljenija je igra kolo“ - piše Jović - „Samo igranje sastoji se u tome što se kolo, cupkajući, okreće oko gajdaša, pri čemu se dva koraka pravi unapred, a jedan unazad.“ (...) „U sastavni deo ove igre (kola) spadaju i poskočice ili podvikivanja u sliku, koje igrači uzvikuju po taktu muzike, pola pevajući, pola deklamujući.“ (Jović, 1972: 154, 155) Od igara Jović spominje jatučić i valcer, ali nema podataka o šetanim kolima.

Jedan iz plejade starih slavonskih svećenika pisaca koji je gotovo 50 godina izdavao u osječkoj Divaldovoj tiskari *Novi i Stari Kalendar Slavonski* bio je ADAM FILIPOVIĆ HELDENTHALSKI (1792. – 1871.). Unutar obilnog raznovrsnog materijala, u kalendarima su objavljeni i tekstovi pjesama koje su se tada pjevale. Gotovo pola stoljeća nakon Relkovićeve osude kola, Filipović se uključio u obranu tvrdnjom da kolo „igra hasna jest zdravlja.“

Prva polovica 19. stoljeća obilježena je Ilirskim preporodom utemeljenom na podizanju svijesti o vrijednosti nacionalne kulture. LJUDEVIT GAJ (1809. – 1872.) objavio je 1837. godine u 24. broju *Danice ilirske* proglas biskupa Maksimilijana Vrhovca iz 1813. godine kojim se poziva na sabiranje narodnog stvaralaštva. Takva nastojanja imala su zamjetnog odjeka u Slavoniji i ostavila su tragove u djelima Mate Topalovića, Luke Ilića Oriovčanina, Mijata Stojanovića, Ignjata Alojza Brlića, Karla Katinelija, a kasnije Franje Ksavera Kuhača i Josipa Lovretića.

Tamburaši ilirski iliti Narodne pjesme ilirske po Slavoniji sabrane i izdane Matom Topalovićem prva je slavonska tiskana zbirka tekstova narodnih pjesama. Knjiga svećenika MATE TOPALOVIĆA (1812. – 1864.) od 84 stranice sa 16 stranica predgovora i 43 teksta objavljena kod Divalda u Osijeku 1842. godine. Uz obilje opisa ljepote narodnog pjeva i pjevačica, Topalović se divi kolu i načinu pjevanja u kolu: „Milina je gledat, kako tom prilikom (osobito kad su kakvi godovi, pa se dosta sveta sajde) široko tako i oholo kretajuće se kolo staro i mlado, mužko i žensko, domaće i stransko obkoli! (...) Takom prigodom već dogovore se najveštije pevačice, pa se razdele na dve strane t.j. koje će zavadjat (tak običaju govorit od onieh koje počimaju) i ter malo sitnije, il' tanjim glasom pevaju, pa onda opet druga strana one iste reči, samo krupnijim glasom povanlja.“ (Topalović, 1842: 24) Kada i zašto se izvode šetana kola: „(...) mladež naša oko Broda (...) toliko si i ne tare glave, kad il' nema gajdaša, il' ako je ovaj jogunica pa neće da svira, nego na gor spomenuti način, uhvativ' se u kolo i napeva i naigra se. (...) Običavaju naše Ilirke oko Broda (...) na kakvoj čistoj i prostranoj ledini u – il' izvan sela skupiv' se, ako il' nemaju gajdaša, il' dok on svoje piskove udešuje, il' ako ima se ne dopada, u kolo se uhvate i na taj način različite pesme pevati stanu, da se isti momci medju njih pohvataju, i uz njihove pesme radije dostaput igraju, nego li uz najbolje gajde.(...). Običaju se pako tom prigodom pevati pesme sloga različitog, ne samo ženske, nego i mužke.“ (Topalović, 1842: 33, 36) Topalović je

pokušao opisati različite načine oblikovanja pjevane strofe s ponavljanjima i ukrasima: „(...) pevaju se u kolu peteronožne pesme, iliti od 10 slovkih, dve perve slovke ponavljajući (...) jednu pesmu za drugom neprestance. (...) il' pako zavadjeljke cel red izkažu samo jedanput, kog druga strana takojer samo jedanput ponovi, i tako kolo beržje se kreće, i skoro skaće.“ (Topalović, 1842: 35, 36) U knjizi *Tamburaši ilirski* Mate Topalovića nalaze se prvi opisi i analize načina pjevanja i oblikovanja napjeva kod pjevanih kola u Slavoniji. Tim putem nastavio je i Luka Ilić iz Oriovca u slavonskoj Posavini.

LUKA ILIĆ ORIOVČANIN (1817. – 1878.) službovao je kao župnik u mnogim slavonskim mjestima i surađivao sa suvremenicima. Kao književnik i povjesničar, preporoditelj Luka Ilić je ostavio opširna i vrijedna svjedočanstva o pučkom stvaralaštvu i običajima u prvoj polovici 19. stoljeća u knjigama i još neobjavljenim rukopisima. Od 1844. godine do 1847. godine objavio je četiri sveska *Slavonske varoške pjesme* s preko 200 tekstova pjesama koje su se pjevale u slavonskim varošicama i pjesama ilirskih pjesnika.

U povijesnim etnološkim i folklorističkim istraživanjima Slavonije nezaobilazna je Ilićeva knjiga *Narodni slavonski običaji* iz 1846. godine. Uz godišnje i životne običaje, Ilić je opisao slavonske plesove i igre uz brojne tekstove pjevanih pjesama, poslovice, zagonetki i pripovijedaka. Kod kola uz pjevanje Ilić razlikuje „Kolo naravno, Povračanac i Jastučak“. Kolo naravno pleše se i ljeti i zimi, a izvode ga žene ili mladež ovojega spola: „Skupi se gdje god u prostranijoj kući mladež i igra čas kolo, čas tanac. (...) kolo pričme se izperva tiho – kako vele: tiho, lagano, – okretat, dok mah uhvate i pevati započmu, praveć dva koraka napervo a jedan natrag berže ali polasnje kako naime napev pesme berže ali polasnje zahteva.(...) Ako se pevaju manje pesme nego od pet nogah – kakvih je najviše – to kolo ide berže.“ (Ilić, 1846: 124)

Ilić je pokušao opisati načine pjevanja i oblikovanja pjevane strofe u kolu: „Prednjače pričmu pesmu i čim prvi stih izpevaju, pričimaju ga iznova, kao i prvi put ponavljat, dok glas uhvate ine u kolu igrajuće. Na primjer 'Kiša, kiša, pada, ladan vitar piri' i čim ga doverše ta opet pričmu 'Kiša, kiša' kad drugi put ovu reč 'kiša' hoće da izuste ostale pevačice glas uhvate i pričmu na isti način podgovarat 'Kiša, kiša, pada, ladan vitar piri' (...) Kadšto se i stražnji dio stiha ponavlja od obe strane na primjer ovako: 'Kiša, kiša pada, ladan vitar piri' - 'ladan vitar piri, kiša, kiša pada.'“ (Ilić, 1846: 199, 200) Ilić je objavio i nekoliko tekstova pjesama „koje se u kolo pevaju“ s oznakom porijekla, uz napomenu da se pjevana kola izvode i uz različite običaje. Ilić je opširno i temeljito opisao otvoreno kolo *Povračanac* koje se pleše uz pratnju dudaša i uz pjevanje pjesama. Detaljan je opis igre s pjevanjem *Vanjkušac* i parovni ples *Tanac* koji se pleše uz dudaša i uz pjevanje poskočica s rimama koje muškarci „napole pevaju(...) većom stranom takove, koje su proti ženskom spolu.“ (Ilić, 1846: 212)

Nakon niza svećenika pisaca, gotovo sto godina poslije Relkovića pojavilo se svjetovno lice, seoski učitelj MIJAT STOJANOVIĆ (1818. – 1881.) istinski zaljubljenik

u tradiciju i dušu slavonskog puka. Svoju prvu knjigu s opisima narodnih običaja *Slike iz života slavonskog naroda i prirode* objavio je u Zemunu 1857. godine. Stojanović bilježi da lijepih pjesama i običaja „imade naš narod skoro reči bez broja“ (...) „o svakom skoro godu i prazniku preko godine nadje priliku kako će plesati, pjevati, veselit se i zabavljati.“ (Stojanović, 1857: 57)

U prvoj polovici 19. stoljeća pojavljuju se u području jugozapadnog dijela slavonske Posavine i prve notne zbirke pisane suvremenom notacijom². U Požegi je 1847. godine sudski vijećnik KARLO KATINELI OBRADOVIĆ (1807. – 1864.) zapisao 25 notnih zapisa i uz harmonizaciju objavio u Beču, najvjerojatnije, 1849. godine pod naslovom *Južno-slavlanske pučke pesme*. To je, prema Kuhaču, najstarija objavljena notna zbirka „na cijelom slavenskom jugu“. Zbirka sadrži prve pjevane strofe tadašnjih „varoških“ pjesama, najviše ljubavnih i napitnica. Iako ne postoje podaci o načinima izvedbe ovih pjesama, struktura pjevanog stiha pjesme uz broj 16, s početnim stihom „Kiša pada, ladan vetar puše“ i dopunom s astrofičnim tekstom Ilićevih zapisa (Ilić, 1846: 200), ukazuje na mogućnost da se ova pjesma izvodila uz kretanje. To bi u tom slučaju bio prvi objavljeni zapis glazbe i teksta s osobinama šetanih kola u Slavoniji.

Godina 1847. zabilježena je i na čistopisu rukopisne notne zbirke iz ostavštine broskog trgovca i kulturnog djelatnika iz Slavonskoga Broda, IGNJATA ALOJZA BRLIĆA (1785. – 1855.). Prema podacima samog Ignjata, zapisi su nastali još tridesetih godina 19. stoljeća što kazuje da se najstariji zapisi (suvremenom notacijom) narodnih pjesama iz Slavonije nalaze upravo u Brlićevoj zbirci. Ovu zbirku od 64 notna zapisa objavio je njegov sin Ignjat godine 1888. godine, kao prilog petog sveška knjižica *Uspomene na stari Brod*. Kako većina ne sadrži tekst, u okviru magistarske radnje nastojala sam upotpuniti zbirku odgovarajućim tekstovima iz tiskanih i rukopisnih izvora toga doba. Između napitnica, ljubavnih i domoljubnih pjesama i prepisanih Kolarovićevih zapisa iz *Letopisa Matice srpske* iz 1828. godine, izdvojila sam četiri primjera koji imaju obilježja pjesama uz šetana kola. To su:

- a) br. 1 *Djevojka junaku prsten povraćala* (pjesma uz šetano kolo s drugačijim napjevom pjeva se u Orubici)³
- b) br. 6 *Oj, seko Mara, tebe nema para*⁴
- c) br. 31 *Igra kolo u dvadeset i dva* (još i danas popularna igra mladih *Jastučić*)⁵
- d) br. 33 *Žena muža za tikvu prodala* (još se izvodi ponajviše u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske)⁶

² Jedini je do sada poznati notni zapis neumatskom notacijom prije Katinelijeve zbirke *Laudonova zdravica* objavljen u epu Antuna Ivanošića *Pisma od uzetja turske Gradiške...* 1789. godine.

³ Deželić, 1918.

⁴ Kuhač, 1878.

⁵ Ilić, 1846.

⁶ Kuhač, 1879.

Druga polovica 19. stoljeća obilježena je svestranom djelatnošću utemeljitelja hrvatske melografije i glazbene povijesti, FRANJE KSAVERA KUHAČA (1834. – 1911.). Bilježeći napjeve, tekstove i podatke o narodnoj glazbi, Kuhač je na svoja terenska istraživanja krenuo iz rodnog Osijeka. U Slavoniji je zapisao preko 400 napjeva i brojne tekstove pjevanih pjesama koji su objavljeni u njegovim knjigama *Južno-slovenske narodne popievke* (1878., 1879., 1880., 1881., 1940. godine), a djelomično su i u rukopisu.

U treću knjigu zbirke, Kuhač je uvrstio poglavlje *Pjesme uz kolo* (Kuhač, 1880: 221–408), u kojem se nalazi dio *Plesovi ili tanci* (Kuhač, 1880: 319). Kuhač dijeli kola na „svetčano“, „mužko“, „žensko“ i „šaljivo“. O „šaljivom“ ili „veselom“ kolu, kakvo se i danas izvodi uz pjevanje deseteračkih distiha, Kuhač piše: „Kolo je neki narodni sabor, u kojem je svakom slobodno misli svoje – dakako pjevajući – izreći bez ikakvog potonjeg ukora. Ovo i mužko kolo izvadja se bez glazbe, pjevanjem.“ (Kuhač, 1880: 222). O igranju i pjevanju u muškom kolu piše: „Kad sami muškarci igraju (...) počmu s početka lagano igrati: dva koraka na lijevo, a jedan na desno, pjevajuć kao uvod ‘poziv’. Iza toga igraju brže (...) te pjevaju koju junačku pjesmu (...). U pravom junačkom kolu gajde ne sviraju.“ (Kuhač, 1880: 235)

Uz pjevano kolo iz Oriovca s početnim stihom *Ajd’ u kolo koj’ za kolo*⁷ o načinu pjevanja Kuhač piše: „Ovu pjesmu koja se od davnina sačuvala, pjevaju igrači bez ikakve pratnje glazbala. Svaki stih najprije pjeva jedna polovica igrača, a za tim odmah iznove druga polovica. To traje bez prestanka često pol sata i više.“ (Kuhač, 1880: 238).

„Žensko“ kolo je za Kuhača mnogo kompliciranije od „muškog“ i tvrdi da nije u stanju opisati sve likove koji se izvode u tom kolu. Ali: „pjeva se izmjenice t.j. prednjača pjeva prvi stih, a ostale pjevačice ga opetuju, što je u zdravstvenom obziru vrlo praktično, jer na taj način može prednjača, pa tako i odstale igro-pjevačice malo odahnuti. Kadkad svira gajdaš ili zavija vijar u ženskom kolu, nu igra se i bez svirca ili gudca.“ (Kuhač, 1880: 252). Kuhač opisuje prigode i povode igranju ženskog kola i snagu igrača: „Žensko se kolo igra ne samo na praznicima, na dan hrama (na prošćenju), na krsnom imenu, o pokladah, u svatovih, već i poslie povećih poslova: poslie vožnje siena, poslie žetve, (...) poslie berbe, ako se kuća dogradi, na mobi it.d. Iz čega se razabratu može, da je narod naš zbilja neobično žilav, jer mjesto da bi poslie umornoga rada išao na počinak, zametne kolo.“ (Kuhač, 1880: 252)

Između slavonskih kola zapisanih u poglavlju *Pjesme u kolu*, izabrala sam nekolicinu koja imaju osobine šetanih kola: temelje se na astrofičnim stihovima i dvosložnoj pjevanoj strofi: A, A ili A, Av. Međutim, samo uz tri pjesme (br. 1047, 1058 i 1067) Kuhač je označio način izvođenja: prvi pjevani stih pjeva solista, a ponavlja skupina⁸.

⁷ Početni stihovi i danas popularnog otvorenog pjevanog kola iz novogradiške Posavine zvanog *Karakača*.

⁸ Br. 1047, *Ajd’ u kolo koj’ za kolo*, Oriovac (uz varijante teksta: br. 1056, *Turski konji Boga mole*, „junačka pjesma“, Petrijevi; br. 1058, *Grad gradio Koveljiću*, „mitološka pjesma“ Oriovac; br. 1067, *Majka Maru za nedraga dala*, „ženska balada“, Oriovac; br. 1078, *Mani, mani, tiho kolo*, Lipovljani; br. 1097,

U *Hrvatskoj pjesmarici* Vjekoslava Klaića iz 1893. godine, u kojoj ima mnogo autorskih domoljubnih skladbi, „varoških“ pjesama i napitnica iz drugih izvora (Katineli, Kuhač), nisam našla zapis pjesme koja bi bila pogodna za izvođenje uz šetano kolo.

Krajem 19. stoljeća u selu Otoku kod Vinkovaca, župnik JOSIP LOVRETIĆ (1865. – 1948.) dovršavao je opširnu monografiju sela koja je još i danas uzor i temelj svih etnoloških i folklorističkih istraživanja ne samo u Slavoniji. Monografija *Otok. Narodni život i običaji* objavljena je u *Zborniku za narodne život i običaje Južnih Slavena JAZU* 1897., 1898., 1899. i 1902. godine⁹. Ovo je prvo veliko dokumentarno djelo nastalo izvan Posavine u kojem Lovretić pokušava objasniti preobrazbu pjesama uz šetana kola od pripovjednih do distiha.

U tri poglavlja monografije Lovretić piše o pjesmama koje se pjevaju u kolu: *Kolo bez svirke* (str. 456), *Pjesme u kolu* (str. 463) i *Pjesme* (str. 496). Uspoređuje pjevanje u kolu u Otoku i Posavini uz opasku: „U Posavini igraju cure bez svirke: cure pivaju, i kako pivaju, tako i igraju. Jedne pivaju, a druge otpivaju, al to nije pravo kolo, to je samo od nužde.“ Lovretić smatra da i djevojke u Otoku također igraju kolo uz pjesmu iz nužde: „Kad nemaju gajdaša, po’vataju se u kolo za ruke i ‘odaju uokolo. Jedan piva, a drugi za njim otpivaju isti redak.“ (Lovretić, 1990: 456)

Lovretić je svjedok velikih promjena koje su u njegovo vrijeme nastajale u Otoku promjenom pjesama, posebno tekstova koji su se pjevali u kolu. „Prije su se pjevale u kolu dugačke pjesme, pa se je moglo kolo igrati i bez gajdaša.“ (Lovretić, 1990: 463) „Stari su spominjali, da se je negda mnogo pjevalo u kolu, ali to je i bilo drugo kolo. U tom bi kolu pjevali svi skupa jednu pjesmu. To sam ja samo dva tri put vidio još kao dijete, da se pohvataju u kolo, pa bez gajdaša igraju i svi pjevaju. Ostale su još tri, četiri take pjesme“. „Ženskih poduljih pjesama sjećam se i ja. Danas se one ne pjevaju. Kao dijete slušao sam ih više od žena već od djevojaka, jer su djevojke već onda znale pripijevati u kolu, a kolo i sitnije pjesmice pobile su cijenu junačkim i ženskim pjesmama.“ (Lovretić, 1990: 496)¹⁰ Lovretić nastoji objasniti razloge skraćivanju pjesama na distihe: „U tim duljim pjesmicama pjevalo se je, što je davno bilo, spominjali su se ljudi seljanima nepoznati, a poslije, kad je pjesma ostala samo djevojkama, počele su one pjevati samo onome, koga znadu i to im je mio.“ (...) „Mladež je sama počela s k r a ć i v a t i ženske pjesme. Ponajprije su se gubili oni reci: ‘Al govori Ivanova majka’ i tomu slično. Poslije su se pjevali samo pojedini odlomci tih većih pjesama (...) postale su pjesmice od pet do deset redaka. To su bili bar u mojem selu počeci današnjih p o s k o č i c a.“ (Lovretić, 1990: 497)

Seko Julio, srce uvehnulo, Osijek: br. 1108, Sitna riba i tarana, Petrijevci; br. 1118, Sve su dike u kolu, Slavonija: br. 1121, Vidjeh čudo i nagledah ga se, Slavonija (Kuhač, 1880).

⁹ Pretisak: KIC *Privlačica*, Biblioteka „Dukat“, IV kolo – knjiga XX, Vinkovci, 1990. Svi citati u ovom radu iz pretiska.

¹⁰ Kao primjer duge pjesme Lovretić donosi tekst početnog stiha: *Sve se klinjem i preklinjem* od 30 stihova u dvije varijante.

Lovretić razlikuje dva načina pjevanja u kolu: „odpivavanje“, tj. ponavljanje otpjevanog stiha. Taj se način koristi u pjevanju dugačkih, astrofičnih pjesama. Drugi je način „nadpivavanje“ : „kad ne pivaju djevojke u skupu, nego sve jedna po jedna. (...) Jedna zapiva, druga joj odgovara, pa se to onda pivajuć razgovara.“ (Lovretić, 1990: 465) Ovim se načinom pjevaju strofni dvostihovi.¹¹

Izvori iz 20. stoljeća

U Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 2 iz 1897. godine, uz prvi dio Lovretićeve monografije sela Otoka, objavio je dr. Antun Radić *Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*. Ovaj vrlo opširan upitnik potaknuo je pismene i obrazovane ljude na terenu na sakupljanje podataka o životnoj svakodnevnici, ponajviše seljačkoga puka. U Slavoniji se toga posla prihvatio jedino učitelj Luka Lukić¹².

Preko pet desetljeća, od 1890. godine do 1940. godine učitelj LUKA LUKIĆ (1876. – 1956.) je strpljivo i neumorno bilježio tekstove i napjeve narodnih pjesama, podatke o običajima, instrumentima, nošnji i svim oblicima života u selima Brodskog Posavlja. Lukić je zapisao preko tisuću notnih zapisa pjesama koje se pjevaju u 17 sela oko Slavonskog Broda, a najviše u selima u kojima je živio: Varošu 416 i Klakaru 354. Sve te zapise, koje je pedesetih godina 20. stoljeća, na nagovor dr. V. Žganeca predao tadašnjoj JAZU, još su u rukopisu. Prijepisi se čuvaju u zagrebačkom IEF-u na arhivskim karticama koje su ispisali suradnici instituta (IEF 4, 42, 126/I-VI, 141). Već letimičan pregled rukopisne notne građe ukazuje na veliki broj pjesama uz kola: astrofičnih tekstova, jednostavnih napjeva koji se ponavljaju uz poneku napomenu o izvedbi: „Ovo izvode same ženske u kolu, bez svirača. Umjereno i lagano. (...) Uvijek, svaku pjesmu počinju riječima: O dje- o djevojko, draga dušo moja..., nakon toga počima sama pjesma, sve do kraja. Njih 4 – 10 ‘zapjevaju’, a druge u

¹¹ Potrebno je ukazati na aktivnosti Matice hrvatske koja je tijekom 19. stoljeća poticala sakupljanje tekstova pjesama i podataka o životu u selima, pa tako i tekstova koji su se u Slavoniji pjevali uz šetana kola. Takvih se tekstova može naći u objavljenim izdanjima, ali i u rukopisima, od kojih je većina prepisana za potrebe Instituta za etnologiju i folkloristiku (IEF). Za područje Posavine vezane su rukopisne zbirke tekstova pjevanih pjesama Terezije Burazović i Mate Zdjelarevića s kraja 19. stoljeća. Zbirka Terezije Burazović *144 ženske pjesme iz Novske i Kraljeve Velike (Slavonija)* iz 1880. godine nema podataka o načinu izvođenja. Djelomičan prijepis kojeg posjeduje IEF sadrži samo pripovjedne tekstove. Zbirka Mate Zdjelarevića *Narodne pjesme iz Odvorca i Sibinja* (IEF 151) iz 1886. godine, sadrži 177 tekstova pjevanih pjesama, uglavnom pripovjednih, također bez podataka o izvedbama (Matica hrvatska objavila je 34 teksta) (Burazović, 1880; Zdjelarević, 1886).

¹² U *Zborniku za narodni život i običaje*, knj. 4 iz 1899. godine, uz treći dio Lovretićeve monografije Otoka, nalazi se kraći tekst A. Radića *Moje uspomene iz kola*. Radića je oduševilo kolo djevojaka iz Otoka i Komletinaca koje su znale „smišljati, slagati i pjevati“ prigodne nacionalno obojene deseteračke dvostihove. „Pa što je takvo u kolu, da se tako neodoljivo doima?“ pita se Radić i nastavlja: „Mladost i ljepota – ljepota u tijelu i odijelu, milina svirke, pjevanja i igre, a nada sve duh, duhovnost“ (...) „Djevojke se, što sam ih vidio u kolu kreću (...) kao vile. (...) A pjevajući i grajući – kao da glume: ne osvrću se, ne razgovaraju, gledaju preda se, ili malo podignu glavu i oči, – ali kao da ne gledaju. Čini ti se na časove, da obavljaju sveti kaki obred.“ (Radić, 1899: 470)

kolu 'otpjevaju'".¹³ U uvodu rukopisne notne zbirke *Varoš* (IEF 153/II), Lukić donosi vrijedan opis izvođenja šetanih kola: „Ove ženske /dulje/ pjesme, pjevale bi se samo u kolu bez svirke i bez muških. To nije bilo obično kolo, gdje se plesalo, to je bilo 8–20 ženskih, jedna uz drugu, koje se uhvatile za ruke, pa se okreću na lijevu stranu. Tud budu cure i mlade žene do 30 godina, a sve lijepo spremite kao da će u crkvu. To ne bude u obične radne dane, već u nedjelju po podne ili na koji drugi blagdan. Skupili bi se oko četiri sata kod crkve, škole, birtije, pa počnu pjevat, a druga odpjeva. Prva je pjesma uvijek bila ova „Ajte druge da igramo, da se kola naigramo it.d.’ Pjevalo se u dva glasa uvijek, a nikad unisono. Ne smeta, što su tu bile mlade žene, i one bi pjevale, al samo kontrale, a ne bi zavažale. Ako bi kolo počelo, a one pjevaju, one ne bi prekidale pjesmu, dok ju ne svrše, ako je kraća pjesma, onda bi pjevale i drugu, pa i treću, dok im ne bude dosta. To se pjevalo najdulje do prvog mraka, a onda bi se rasule i otišle kući. Taj lijepi običaj bio je u narodu sve do prvog svjetskog rata, 1914. godine, a onda je prestao sasvim.” U *Zborniku za narodni život i običaje* (knj. 24, 25 i 26) objavljena je Lukićeva monografija *Varoš. Narodni život i običaji*.

U notnu zbirku *Narodne pjesme i kola iz Slavonije*, koju su 1963. godine objavili Stjepan Stepanov i Ivo Furić, uvrštena su dva Lukićeva notna zapisa iz Brodskog Varoša¹⁴. Iako nije zabilježeno, prema strukturi teksta i napjeva zapisi pripadaju napjevima uz šetana kola.

Plansko istraživanje i sakupljanje narodne duhovne baštine započelo je osnivanjem Instituta za narodnu umjetnost (INU) u Zagrebu 1948. godine (danas IEF). Rad Odbora za narodni život i običaje JAZU i Instituta koordinirao je dr. Žganec. Zahvaljujući njemu i vanjskim suradnicima JAZU i INU, nakon 1950. godine sakupljeno je u Slavoniji najviše notnih zapisa i druge folklorne građe.

U tri sela u okolici Nove Gradiške: Štivicima, Komarnicima i Vrbovima bilježio je napjeve i podatke o običajima i plesu profesor iz Zagreba VLADIMIR STAHULJAK (1876. – 1960.). Između 1947. i 1953. zapisao je preko tisuću napjeva za JAZU i INU. Kako do sada nije objavljena nikakva glazbeno-folklorna građa s područja okolice Nove Gradiške, u ovom radu poslužila sam se samo s podacima koji se odnose na šetana kola iz rukopisnih zbirki Vladimira Stahuljaka.

Zbirka *Popijevke, plesovi i običaji iz Štivice* (IEF 187/I-IV) koja sadrži 660 notnih zapisa i 26 opisa svadbenih običaja upotpunjena je opširnim uvodom kojim je, uz osnovne demografske podatke o stanovništvu Štivice, prvi puta u Slavoniji opisao i načine izvedbi pjevanih kola i drmeša. Prema Stahuljkovoj raspodjeli zapisa, u zbirku je uvršteno: 171 popijevka, 287 laganih kola, 117 brzih kola, 36 drmeša, tri svadbeni plesa i druge građe.

U uvodu, Stahuljak opisuje načine igranja laganih i brzih kola, karakteristike glazbene izvedbe i osvrće se na redosljed izvođenja: „Iza laganoga kola slijedi obično

¹³ Rukopisne zbirke, tako i ostavština Luke Lukića, nisu analizirane u ovom radu.

¹⁴ Br. 136, Majka kara žareno sunašće i br. 137, Šetao se Mato Latinjane.

brzo kolo, ali to baš nije uvijek. Zaigra se i zapjeva gdjekada za laganim kolom opet jedno lagano, a isto je i s brzim kolima: prama raspoloženju pretpjevača, prama vremenu, prama raznim okolnostima, koje mogu djelovati na trajanje i raspoloženje plesanja i pjevanja. (...) Nekoja kola /već i obzirom na tekst/ odpjevaju sami momci, a nekoja same djevojke, pa je to onda naročito 'muško kolo' ili 'žensko kolo', pa 'momačko kolo', 'divojačko kolo.'" (Stahuljak, 1947)

„Lagano kolo se u Štivicima igra tako - piše Stahuljak u uvodu ove zbirke - da se ženske i muški, ili i sami muški ili same ženske, drže za ruke, za šake. Obične se drži čitavi niz muškaraca, a za njima čitavi niz ženski, pa opet muškarcima, pa opet ženske. Tako onda ti muškarcima započinjaju pjevati, a ženske im onda odpjevaju isti tekst. To su ta '2 zbora' u kolu (...). Drže se tako za šake, 'rukuju se', da prvi trećega, a ovaj petoga, ovaj sedmog a it.d. drži ispred trbuha drugog, četvrtog, šestog i t.d. pjevača ili pjevačice. (...) Igranje počinje zakoračenjem lijeve noge lijevo natrag. To je prvi korak. U drugom koraku povuče se desnu nogu i lijevoj. Sada učini lijeva noga treći korak lijevo naprijed, a desna se u četvrtom koraku privuče k njoj." U nastavku uvodnog teksta Stahuljak opisuje još tri načina igranja laganog kola. „I tako se lagano kolo prve, druge ili treće vrsti igra jednako do kraja." (Stahuljak, 1947)

Brzo kolo igra se u držanju, dvama zborovima, kao i lagano kolo. U tome su oba kola posve slična, ali je izvođenje drukčije. Korak je u brzome kolu ovakav: „Lijeva noga zakorači lijevo. U drugome koraku priključi se desna noga do nje, ali sasvim malo /za pola stopala/ zaostaje i tako uvijek isto. Nakon kakvih 16 do 32 takta razigraju se igrači, prestanu s tim korakom i nastave ga slično, ali tako, da lijeva noga poskoči jako na lijevo, a desna joj se u drugom koraku slabijim poskokom priključi i tako burno, veselo nastave." (Stahuljak, 1947)

O načinu pjevanja u kolu Stahuljak piše: „Svako kolo pjevaju 2 zbora: muški, ženske, ali ako sami muški ili same ženske pjevaju, opet se podijele u 2 zbora. Drugi zbor opetuje ono što je prvi odpjevao, mnogoputa u istome prijetu i glasu, kako je to prvi pjevao, ali i često za kvartu, ili za kvintu niže. (...) Kolo se u Štivicima ponajviše pjeva tako, da se svaki stih laganoga kola odpjeva dvaputa, ali onaj brzoga kola četiriputa, t.j. u laganome kolu prvi zbor odpjeva prvi stih, a drugi ga zbor ponovi, dok u brzome kolu odpjeva prvi zbor dvaputa prvi stih, a drugi to zbor ponovi i tako se to četiriputa pjeva." (Stahuljak, 1947)

Stahuljak se osvrnuo i na jedan način oblikovanja pjevane strofe: „Kako je skoro svakom kolu temeljem deseterac, to se ono skoro svako počinje desetercem: *Oj, divojko, draga dušo moja!*, a kako je skoro svakom brzom kolu temeljem osmerac, to se ono skoro svako počinje osmercem: "*Oj, divojko, dušo moja!*" Ima iznimaka (...) tu se onda kolo počinje s 'Ej' i time nastane jedanaesterac ili s 'oj, di' i time nastane dvanaesterac i t.d. Isto se tako onda postupa i s pravim tekstom toga kola." (Stahuljak, 1947)

Uvodni tekst Stahuljak završava posvetom: „Na čast dragom našem narodu, prepunom zamjernih pjevača, svirača i igrača, a na slavu malenoj, dičnoj Štivicima! 1. srpnja 1952." (Stahuljak, 1947)

U notnoj zbirci *Narodne pjesme i kola iz Slavonije* (1963.) objavljeno je 11 notnih zapisa Vladimira Stahuljaka, od toga devet pjesama s oznakom da se izvode uz kola.¹⁵ U notnoj zbirci Ivana Ivančana *Plesovi Panonske zone* (1970.) dva su notna zapisa iz Štivice.¹⁶ Tekstovi ovih pjesama su pripovjedni, pjevana strofa temelji se na ponavljanju prvog pjevanog stiha uz napomene: „prvi put pjeva jedna, a ponavlja druga polovina kola (pjevača)“, ili „Ponavljanje vrši druga grupa pjevača.“ Danas, 50 godina kasnije u Štivici ne djeluje KUD, nakon Stahuljaka nitko nije vršio opširnija terenska istraživanja u okolici Nove Gradiške, a cjelokupna notna građa iz Štivice, Vrbove i Komarnice nije analizirana niti objavljena. Današnji voditelji folklornih skupina ne znaju za Stahuljaka, a niti za ovu vrijednu melografsku građu koja bi sadašnjem folklornom amaterizmu na tom području uvelike pomogla u obogaćivanju njihova programa.

Sredinom 20 stoljeća skladatelj, promotor tamburaške glazbe i doktor prava JOSIP ANDRIĆ (1894. – 1967.) bilježio je napjeve u Bačkoj i istočnoj Slavoniji, ali najviše u Požeškoj dolini, gdje je zapisao 461 napjev, upisan u tri dijela zbirke *Narodne pjesme Požeške doline* (IEF 34, 227, 228). U notnu zbircu *Narodne pjesme i kola iz Slavonije* (1963.) Stepanov i Furić su uvrstili čak 21 Andrićev notni zapis, ali samo jednu pjesmu na pripovjedni tekst koja se pjeva u kolu¹⁷.

Na temelju obimne građe u Andrićevim rukopisnim notnim zbirkama, Matica hrvatska u Požezi objavila je 1969. knjigu *Slavonske narodne pjesme Požeške doline* sa 118 pjesama iz 25 mjesta. Notni zapisi su jednoglasni, podijeljeni u nekoliko skupina, među kojima su i Pričalice (romance i balade) s 11 i Kolovođske pjesme s 39 zapisa. Da se ova posljednja skupina izvodi u kolu kazuju i podnaslovi „kolo“ ili „u kolu“, ali i struktura napjeva i tekstova. Više ima pripovjednih tekstova, pjevana strofa sastoji se od jednog ili dva pjevana stiha. Kod većine pjesama, pjevani se stihovi doslovno ponavljaju uz napomenu: „Svaki stih se pjeva dva puta: prvi put jedna djevojka sama, a drugi put sve u kolu.“¹⁸

¹⁵ Iz Komarnice: br. 68 Marko konja poji (lagano kolo), br. 69 Oj Požego, željo moja (brzo kolo) i br. 70 Šeta konja kraj zelena luga (kolo); iz Štivice: br. 123 Ružmarinu i ja bi te brala (lagano kolo), br. 124 Oj Vrbovo, željo moja (brzo kolo); iz Vrbove: br. 149 Dva su brata u milosti rasla (lagano kolo), br. 150 Ovce pasla Jagodica (lagano kolo), br.151 Drumom cvala ružica rumena (lagano kolo), br. 152 Kad se ženi Komar paša (brzo kolo) (Stahuljak, 1947).

¹⁶ Str. 26 Marko konja poji (lagano kolo) i Oj Požego, željo moja (brzo kolo) (Ivančan, 1970).

¹⁷ Br. 117 Seka brata na večeru zvala, Ruševo.

¹⁸ Pripovjedni tekstovi: br. 80 Uranila lipa Mandalina, Doljanovci; br. 81 Oj za gorom, za zelenom, Doljanovci; br. 83 Vitar vrbu leluja, Lukač; br. 84 Dvi su druge virno drugovale, Doljanovci; br. 85 Dvi su druge virno drugovale, Velika; br. 86 Zapaso se za kozama, Velika; br. 87 Marko konja poje, Pleternica; br. 88 Za gorom je zelena livada, Pletrnica; br. 89 Oj divojko, zelena jabuko, Pleternica; br. 90 Urodila biber-gora, Pleternica; br. 91 Ljuljala se pelin trava, Pleternica; br. 92 Oj divojko, dušo moja (poskakanac), Pleternica; br. 93 Oj divojko moja, Savski dol; br. 94 Gdi je sinoć sunce zalazilo, Savski dol; br. 96 Dika ore, viče na volove, Ruševo; br. 97 Vino piju triest Požežana, Kutjevo; br. 98 Orjava je Maru zanjela, Biškupci; br. 99 Kiša pada, kiša rosi, Ruševo; br. 100 Lipa Klara šlingovat' je znala, Ruševo; br.101 S večera se dvoje dogovara, Ruševo; br.102 Seka brata na večeru zvala, Ruševo;

Pričalice – romance i balade (od br. 49 do 59) temelje se na pripovjednim tekstovima (7) i distisima (4). Napjevi se sastoje od dva pjevana stiha, ali se ne ponavljaju doslovno ni u jednom zapisu: kod pet napjeva oba pjevana stiha počinju istim melodijskim obrascem, ali završavaju drukčije. U ostalim zapisima pjevani stihovi su različite melodijske strukture¹⁹.

Kompozitor, melograf i teoretičar, Osječanin STJEPAN STEPANOV (1901. – 1984.) još kao profesor na glazbenoj školi u Osijeku, započeo je u Baranji 1947. godine terenska istraživanja i melografiranja. Nakon toga, kao suradnik, a od 1953. godine djelatnik INU-a, obišao je preko 300 lokaliteta u raznim područjima Hrvatske, zapisao i snimio na tisuće pjesama i druge folklorne građe. U Slavoniji je najviše istraživao, zapisivao i snimao u Valpovštini i Đakovštini i sakupio na tom području oko tisuću napjeva. (Hadžihusejnović-Valašek, 1982; 1983.)

Još je 1951. godine Stepanov bilježio napjeve u zapadnom dijelu Slavonije, u okolici Pakraca. U rukopisnoj zbirci koja se čuva u arhivu IEF-a (IEF 134) nalazi se 246 notnih zapisa od kojih je Stepanov u zbirku *Narodne pjesme i kola iz Slavonije* uvrstio 32. Oznaku „kolo” imaju 14 zapisa pjesama kod kojih se pjevana strofa sastoji od doslovnog ponavljanja početnog pjevanog stiha.²⁰ Stepanov nije bilježio u Slavonskoj Posavini, ali na balade i romance, pjesme kakve se najčešće pjevaju u pjevanom kolu, naišao je u selima kraj Đakova, u Gorjanima i Potnjanima. On je prvi u Slavoniji analizirao napjeve, tekstove i način izvođenja tih pjesama u uvodu studije *Narodne pjesme iz Gorjana i Potnjana* koja je nastala na temelju terenskih istraživanja od 1952. do 1958. godine i objavljena u Zborniku za narodni život i običaje 1971. godine.

U dva sela Đakovštine, Stepanov je zapisao 52 romance i balade koje se pjevaju na dva načina. „Prvi način je pripovjedni, tj. jedan pjevač svojim solističkim pjevanjem zabavlja ostale prisutne, npr. na silu (sijelu). (...) To pivanje je jednoglasno i sastoji se od dvaju melodičkih motiva, jednog polaganog i drugoga nešto ubrzanog. (...) Drugi način pjevanja romanca i balada je pjevanje u kolu bez svirke, koje nazivaju ‘okretat’ ili ‘okretanje’. „To je polagano koračanje u krugu. (...) Danas već malo pjevaju romance i balade u tom kolu, nego većinom dvostihove.” (Stepanov, 1971: 290–291)

br. 103 Prelovalo devet divojaka, Ruševo; br. 104 Neven vene, da uvene, Požega; br. 116 Car vezira kroz pendžer doziva, Skenderovci. Dvostihovi: br. 105 Oj Jakšiću, selo na brdašcu, Jakšić; br. 106 Alaj ova tamburica znade (poskočica), Pleternica; br. 107 Što si curo oborila oči (poskočica), Velika; br. 108 Alaj volim u kolu igrati, Vetovo; br. 110 Moja dika zelena borika, Pleternica (Andrić, 1969).

¹⁹ Pripovijedni tekstovi: br. 49 Jedna mala kopriva, Pleternica; br. 53 Vino piju dva mila brajana, Savski dol; br. 54 Titrala se lipa Mara, Doljanovci; br. 55 Priletiše dva vrana gavrana, Doljanovci; br. 56 Golub gukće, golubica neće, Doljanovci; br. 57 Oj javore, zelen bore, Lukač; br. 58 Išla je divojka, Ruševo. Dvostihovi: br. 50 i 51 Oj livado, rosna travo; Pleternica; br. 52 Anica ovce čuvala, Pleternica; br. 59 Nemoj majko, jedinicu kleti, Ruševo (Andrić, 1969)

²⁰ Pripovijedni tekstovi: br. 16 Na Ilovoj tijoj gori, Brezine; br. 57 Sadi Ivo bora zelenoga, Gaj; br. 58 Vezak vezla Ilinka djevojka, Gaj; br. 71 Ja s’ oženi’ sa vr’ sela, Kraguj; br. 100 Smiljem gora ograđena, Prekopakra; br. 101 Široko je polje, Prekopakra. Dvostihovi: br. 8, 9, 10 Oj djevojko, dragaj dušo moja, Babina (Bablja) Gora; br. 45 Oj Dobrovac, jedan i pol reda, Dobrovac; br. 99 Ti’o, ti’o, Šokadijo, Prekopakra; br. 106 Meni vele da sam ja sirota, Rogolji; br. 107 Curica sam među curicama, Rogolji; br. 108 Oj nevene, šestopere, Rogolji. (Stepanov, 1951).

Studija *Narodne pjesme iz Gorjana i Potnjana* sadrži 137 notnih zapisa. U kolu „na okretanje” pjeva se 40 pjesama: 5 mitoloških i jedna stihovana bajka (br. 55 do 60) i romance i balade (br. 91 do 125). Tekstova ima više nego notnih zapisa jer se pjevaju na isti napjev, gotovo svi su pripovjedne strukture s više od 10 stihova²¹.

Napjevi uz koje se pjevaju balade i romance u kolu „na okretanje” različite su strukture. Doslovnih ponavljanja pjevanog stiha kakva se često nailaze u zapisima iz Novogradiške Posavine ima relativno malo, samo devet. Pojavljuju se ponavljanja, upjevi, pripjevi, a često se ponavljani stih završava drukčijom kadencom (A, Av) ili drukčijom melodijskom strukturom (A, B)²².

Uz članak *O nekim načinima pjevanja romanca i balada na području Hrvatske* (1960.) Stepanov je objavio 20 notnih zapisa, od toga devet pjevanih kola: tri s područja Pšunja i Papuka i šest iz Posavine i Banije (bez oznake lokaliteta)²³: „Melodije, što se pjevaju kod kola – piše Stepanov – „mnogo su jednostavnije fature – ritmički čvršće, određenije i simetričnije – a melodička im je faktura svedena na jednostavnu, jasnu i lako pjevnu liniju malog ambitusa.” (Stepanov, 1960: 123) Prema ovoj Stepanovljevoj tvrdnji, sedam objavljenih zapisa napjeva iz Posavine i središnje Slavonije pripadaju baladama koje se pjevaju u kolu, uobičajene strukture pjevane strofe A, A.

U članku *Muzički folklor Slavonije* (1970.) Stepanov piše: „Vrlo lijepe i zanimljive su mnogobrojne balade i romance što se pjevaju u Slavoniji. One se izvađaju na dva načina: dvoglasno u polaganom kolu koje se zove „okretanje”, ili se pak pjeva na pripovjedni način, tj. solistički, a tako se pjeva kad se čeljad okupila u nekoj kući...”

²¹ Pripovijedni tekstovi: br. 55 Grad gradila bela vila; br. 56 Grad gradila b'jela vila; br. 57 Leti vila preko polja bila; br. 59 Oj Požego, željo moja; br. 60 Plovila je iskra riba; br. 91 Rani majka devet devojaka; br. 93 Zaspala Janko pod jablankom; br. 94 Prija j' prijii dolazila; br. 95 Što se Sava zamutila; br. 96 Tri jerve žito žele; br. 97 Izvir voda izviralala; br. 98 Mili Bože čuda velikoga; br. 100 O đevojko daleko udana; br. 101 Uranila stara baba; br. 102 i 103 Visoki jablan z granama; br. 104 Karamfile, beru l' te divojke; br. 105 Vozila se šajka djevojaka; br. 106 U Omera više Sarajeva; br. 107 i 108 Igra kolo u dolu i 'ladu; br. 109 Zakukala crna kukavica; br. 110 Urodila biber gora; br. 111 Kad se ženi mlado momče; br. 112 Oženi se mlado momče; br. 113 Izvir voda izviralala; br. 114 Kosi dida livadicu; br. 115 Crne oči dobro vide; br. 116 i 117 Udala se Mandaljena; br. 118 O Marice, cvit zeleni (katreni); br. 119 i 120 Bubanj buba na planini; br.124 Teče, teče bistra voda; br. 125 Sad ću pjevat što istina nije. Dvostihovi: br. 122 Kad pogledam uzduš i popreko; br. 123 Nema sela nad Gorjana b'jela (Stepanov, 1971).

²² Za Stepanova „pjevana kola” su „dijelom kola bez svirke, kao npr. 'okretanje', ali i neka druga, brža kola (ne u tempu nego u okretanju), a dijelom su uz svirku, kao što su 'drmarac', 'svatovac', i druga.” U pjevana kola Stepanov je uvrstio i kola uz dvostihove: „Osebužno je za slavonska kola pjevanje koje u Gorjanima zovu 'pripijevanje'. To su pjevani ili izvikivani dvostihovi (češće osmerački nego deseterački) u kolu. (...) Pripijevanje zovu pjevane deseteračke dvostihove u kolu kad se igra uz svirku glazbala. Izvodi se tako da svirači prekidaju svirku kada 'počimalja' zapjeva, a ostalo kolo otpjeva jedan dvostih a cappella, pa zatim opet svirači nastavljaju svirku. Do prekida dolazi ma gdje i koliko god puta netko u kolu počne pjevati.” (Stepanov, 1971: 291, 392)

²³ Pripovijedni tekstovi: br. 4 Vozila se po moru galija; br. 5 Jelen pase po gorici travu; br. 6 Kupala se Drenovka djevojka; br. 10 Dragi dragoj na jabuki piše; br. 11 Leti sokol preko Sarajeva; br. 12 Gorom idu kićeni svatovi; br. 13 Krevet stere Anđelija ljubav; br. 14 Uz put cvala ružica rumena; br. 15 Kosi Ive zelenu livadu (Stepanov, 1971).

(...) „Zanimljivo je da su među pjesmama koje sam sakupio u Slavoniji – piše Stepanov - najbrojnije zastupane balade i romance(...)“ (Stepanov, 1970: 840, 843)

Prvi hrvatski etnokoreolog IVAN IVANČAN (1927. – 2006.) već je od 1950-ih istraživao narodne plesove, pjesme i običaje na području Slavonije. Između 20 knjiga koje je objavio, samo jedna u cijelosti pripada slavonskom plesnom folkloru: *Narodni plesovi i plesni običaji Požeške kotline* (1980.). Međutim, o slavonskim plesovima, pa i šetanim kolima pisao je Ivančan i prije. U knjizi *Narodni plesovi Hrvatske*, (1956., drugo izdanje 1964.) Ivančan razlikuje dvije vrste kola koja se plešu uz pjevanje: zatvorena i otvorena: „Velik je broj kola koja se plešu uz samo pjevanje (često balada) pomičući se jednostavnim pokretima brže ili sporije u lijevu stranu. Kod toga je metrika stihova najčešće deseterac, ali dosta često i osmerac. Nemoguće je nabrojiti takva kola, jer ih je veliki broj, a u različitim se selima pjevaju različiti tekstovi uz različiti način muzičkog interpretiranja.“ (Ivančan, 1956: 96) Ivančan donosi popise plesova iz objavljenih i rukopisnih zbirki Andrića, Lukića, Stepanova, Njikoša i drugih, iz kojih se ne mogu izdvojiti pjevana kola od sviranih. Između 15 kola koja su u cijelosti obrađena nisam našla niti jedan opis koji bi odgovarao šetanim/pjevanim kolima s napjevima uz astrofične tekstove.

Godine 1970. priredio je Ivančan notnu zbirku Plesovi *Panonske zone I dio, Hrvatska*, koristeći se notnim zapisima iz različitih izvora. Osim 23 notna zapisa koji su prepisani iz zbirke Stepanova i Furića *Narodne pjesme i kola iz Slavonije* u zbirci se nalaze 18 zapisa iz Posavine bez podataka o zapisivaču i lokalitetima. Među njima nalazi se devet notnih zapisa s oznakom „kolo“ koji su po glazbenim i tekstovnim sadržajima tipična pjevana/šetana kola. Napjevi se sastoje od dva ista pjevana stiha s astrofičnim tekstom i čestim pripjevom „Oj, devojkjo, dušo moja“²⁴.

U uvodnom poglavlju svoje knjige *Narodni plesovi i plesni običaji Požeške kotline* iz 1988. godine, Ivančan koristi podatke iz literature, ali i iz rukopisnih zbirki Šime Mileusnića, Ive Čakalića i Marije Vranješ. Iz rukopisne građe Ive Čakalića *Svatovski običaji kod nas Šokaca* od 1850. do 1920. godine (Muzej Požeške kotline, br. 49), Ivančan prenosi opis djevojačkog pjevanja u selu Doljanovci: „(...) u prvo sumračje skupe se divojke u dvorištu divojačkom u kolo i to na dva kraja pivaju, to jest polovica s jedne strane, a polovica s druge i jedna na prvoj strani otšocima (otpočima? op. I. I), a one oko nje pomažu. I kad i kako prve izpivaju, tako isto one riči i one druge pivaju.“ (...) „Njegove zbirke narodnih stihova pune su i onih koje služe kao popijevke kod kola (...) na stranicama 695–722 istog rukopisa, ogroman je broj kolskih pjesama“ – piše Ivančan (Ivančan, 1988: 29, 31)

²⁴ S obzirom na „ekavsko“ narječje ovih pjesama koje se danas rijetko izvode, mislim da zapisi pripadaju srpskoj manjini. Notni zapisi od str. 19 do 22: Oj jabuko bledoliko, Mramor moste ne ljuljaj se, Bela vila grad gradila, Na Ilovoy tijoj vodi, Oj devojkjo dušo moja, Ja urani!, Udno sela kod jasena, Moj nevene šestopere. Ja posadim vitu jelu (Ivančan, 1970).

Brojni su tekstovi pjevanih pjesama u rukopisu *Sjećanja* Marije Vranješ iz 1977. i 1979. godine u kojem piše: „Kad se prestane svirati i igrati kolo, onda igraju vez svirke, samo uz pjesmu. To se zove šetanje.” (Vranješ, 1975)

Ima više vrsta šetanja. I kozaračko kolo je od toga nastalo. Za svako se pjeva posebna melodija. Jedno je da se samo hoda polako spram pjesme. Drugo je malo brže, a zove se ukorak. Ide se korak u kolo, pa korak natrag. Pjeva se u dva reda. S jedne strane kola pjevaju jedan red pjesme. Druga polovina kola pjevaju drugi red. To jest ponove isti red pjesme. Pjevale su se i kratke pjesme, koje se pjevaju uz kolo. Ali su se obično pjevale dugačke pjesme koje su bile samo za takve prilike.” (Ivančan, 1988: 34)²⁵. U požeškom kraju koristi se naziv „krivo kolo”, čini se upravo za pjevana kola: „Krivo kolo obino ima dva dijela; lagani uz kojeg se pjevaju pjesme jedne vrste, a zatim brzi, uz kojeg se pjevaju druge pjesme. Ponegdje sačuvale su se samo jedne i to najčešće brze, pa im se dodaju još nazivi ‘poskakanac’ ili ‘sitno kolo’”. Isti nazivi, tj. poskakanac i sitno kolo u nekom će selima označavati neki srugi ples.” (Ivančan, 1988: 45) Ivančan donosi kinetograme i opise nekoliko krivih kola: iz Vetrova, Kujnika, Biškupaca, Zakorenja i Jakšića. „Krivo kolo ima obično dva dijela: lagani i brzi. Kod laganog se samo šeta, a kod brzog poskakuje i to na više načina... U Biškupcima se krivo kolo izvodi na tri različita načina, ovisno o pjesmama koje se tom prigodom pjevaju... Plesači se u otvorenom kolu drža za naprijed prekrizene ruke.” U Jakšiću „krivo kolo bilo je uz pjesmu. Rekli su: ‘Šetat ćemo kolo!’ Cure se uhvate i u dvije strane su pjevale. Jedna je vodila, a druga strana je ponavljala istu pjesmu.” (Ivančan, 1988: 216–218)

U poglavlja „Pjesma uz ples” (Ivančan, 1988: 83–146) Ivančan je uvrstio notne zapise Dunje Rihtman-Šotrić (rkp. IEF 192-197 i 318) za 57 pjesama koje se pjevaju uz kola. Iako kod većine zapisa nije označena vrsta kola, analizom napjeva i tekstova utvrdila sam da tridesetak zapisa odgovara strukturi pjevanih kola²⁶.

U *Radu 23 kongresa SUFJ*, koji je održan u Slavonskom brodu 1976. godine, objavila je DUNJA RIHTMAN-ŠOTRIĆ (1926. – 2002.) članak „Narodna muzička tradicija

²⁵ Ivančan donosi popis početnih stihova pjesama iz rukopisa Marije Vranješ (Ivančan, 1988: 31, 31).

²⁶ Haj, pod Požegom zelena livada, Biškupci, str. 86; Haj, Orljava je Maru zanjela, Biškupci, str. 86; Haj, šetala se Ljubljana po mraku, Biškupci, str. 90; Ja se pope’ na osječke plenine, Biškupci, str. 91; Oj djevojko, žćuta zelenkado, Biškupci, str. 93; Mlad se Ivo u vojsku oprema, Biškupci, str. 93; Ajd’ u kolo da skoćimo, Biškupci, str. 95; Oj, našem igralištu, Biškupci, str. 95; Urodila šumica malena, Biškupci, str. 96; Majka Maru sitno plela, Biškupci, str. 98; Oj djevojko, žuta zelenkado, Biškupci, str. 99; Blagoveti (Blago tebi ... op. MHV) šumice malena, Biškupci, str. 99; Seja baju na večeru zvala, Biškupci, str. 102; Ovce čuva Jovan i Jovanka, Biškupci, str. 103; Buban buba na pola Budima, Biškupci, str. 106; Vijalo se pero paunovo, Požega, str. 112; Izvir voda izviral, Požega, str. 113; Ivo Anu prosi na bunaru, Požega, str. 114; Glas mi dođe ženi mi se dragi, Požega, str. 115; Aoj, gdje sam sinoć na konaku bio, Požega, str. 116; Titrala se lipa Mara, Ruševo, str. 130; Oj jabuko, urodiko, Zakorenje, str. 138; Majka Maru za Ivana dala, Zakorenje, str. 139; Ej, vijalo se pero paunovo, Zakorenje, str. 139; Šetala se ljuba Damjanova, Zakorenje, str. 140; Aj, mlad se Jovo na vojnicu sprema, Zakorenje, str. 141; Oj Požego, željo moja, Zakorenje, str. 141; Oj djevojko, zimzeleni, Zakorenje, str. 142; Oj djevojko, daj do mene dođi, Zakorenje, str. 142; Uranila Eva Dragojeva, Zakorenje, str. 143; Oj Ivane, Ivaniću, Zakorenje, str. 143 (Ivančan, 1988).

područja Slavonske Požege“ (1981). Članak se temelji na rezultatima terenskog rada suradnika tadašnjeg INU-a, koji su od 1969. do 1971. godine bilježili i snimali u 23 sela Požeške doline. Obimnu građu u trajanju od oko 20 sati sakupili su Jerko Bezić, Nives Rittig-Baljak i Dunja Rihtman-Šotrić. Među primjere vokalne glazbe Rihtman-Šotrić je uvrstila i pjesme u kolu koje se izvode bez instrumentalne pratnje, a nazivaju se „krivo kolo“ i „povračanac“. U članku se nalazi kraća analiza uz dva notna zapisa krivih kola: laganog i brzog²⁷: „Tekstovi pjesama ‘krivog kola’ (‘kolo okolo’, ‘pivano kolo) i ‘povračanca’ su dugački, narativnog karaktera, u trohejskom osmercu (4, 4), desetercu (4, 6), rjeđe u dvanaestercu (6, 6). Pjesme pjevaju sami igrači, u dvije grupe unutar kola. Jednu grupu pjevača čine žene, drugu muškarci, ili su obje grupe mješovitog sastava. Svaka grupa ima svog ‘počimatelja’, ili onog koji ‘prednjači’, dok su ostali ‘pratioci’ ili ‘polagači.’“ (Rihtman-Šotrić, 1981: 16)

Grupe pjevaju naizmjenično i to jednim od sljedeće dva načina:

- a) druga grupa ponavlja napjev prve grupe
- b) druga grupa, uz neznatne melodijske varijante, pjeva napjev prve grupe ili pjeva novi, ali u oba slučaja u latentnom tonalitetu, za kvintu više ili kvartu niže od intonacije prve grupe, koja je, pri ponovnom nastupu opet na tonici početnog (latentnog) tonaliteta.

Kriva kola mogu biti ‘lagana’ i ‘brza’. Razlika koja među njima postoji ne ogleđa se samo u tempu izvođenja (kako bi se to u prvi mah moglo zaključiti), nego i u melodiji, strukturi njihova napjeva i stiha (...). Kada na zabavama svirači, radi odmora, prestanu svirati, djevojke stojeći u grupi znaju zapjevati dugačke pjesme narativnog karaktera, poput onih u pivanom krivom kolu. Ovako pjevanje nazivaju ‘na stojeć’, a karakteriše ga melostrofa oblikovana dodavanjem dugačkog pripjeva svakom melostihu.“ (Rihtman-Šotrić, 1981: 16)

Jedini istraživač i zapisivač narodnih plesova u Slavoniji je JOSIP VINKEŠEVIĆ (1939. – 2016.) iz Đakova. Opise plesova i plesanja, kinetograme i notne zapise objavio je u četiri knjige (tri u suradnji s Adamom Pavićem i M. Hadžihusejnović-Valašek.) Kao dugogodišnji suradnik smotre folkloru Đakovački vezovi, Vinkešević je najviše prostora posvetio plesovima Đakovštine i Podravine snimajući na smotri i na terenu. Sve Vinkeševićeve snimke plesne glazbe transkribirao je nastavnik glazbe iz Đakova ADAM PAVIĆ (1954.)

Prvu knjigu *Narodni plesovi Đakovštine* objavio je Vinkešević 1989. godine. To je najbogatiji izvor notnih i plesnih zapisa slavonskih plesova u kojoj su obrađena 133 plesa. U ovoj knjizi Vinkešević je prvi pokušao grupirati pjevana kola (okretanja) prema načinu izvođenja, vrstama koraka, držanja plesača i tempu.

Obrada građe započinje zbirkom zapisa svih pjesama koje se pjevaju uz kola. U kratkom uvodu Vinkešević citira S. Stepanova o glazbenom folkloru Đakovštine

²⁷ Aj, ne imala gora razgovora, Vučjak Čečevački, str. 17 i Titrala se lipa Mara, Požeške Sesvete (Rihtman-Šotrić, 1981: 17).

i nastavlja nizom od 135 zapisa glazbe i teksta iz različitih izvora. Sve plesove u Đakovštini Vinkešević je podijelio u dvije skupine: „Plesovi uz vokalnu pratnju” i „Plesovi uz instrumentalnu pratnju”. Plesove uz vokalnu pratnju grupirao je na „okretanja” i „ostale plesove”. Prema načinu izvođenja Vinkešević razlikuje nekoliko vrsta „okretanja”, tj. šetanih kola: obična „okretanja”, brza „okretanja” koja dijeli na „uvijana” i „šepana” i „lagana okretanja” među kojima su kola u četverodijelnom obliku, šesterodijelnom obliku i ostala „okretanja”.

„Najstariji su plesovi – piše Vinkešević – koji se izvode uz pjesmu. To su različita šetana kola koja ovdje zovu ‘okretanja’. Zapisano ih je 76 iako ih sigurno ima još dosta. Ona starija se izvode uz pjevanje balada i romanci, dok se novija izvode uz dvostihove (osmerci i deseterci), Pjesma je prisutna i u svim starijim kolima.” (Vinkešević, 1989: 352) Zbog jednoličnih pokreta kojima se plešu „okretanja”, Vinkešević donosi opis po jednog kola iz svake skupine: „obična okretanja” predstavlja kolom „Crne oči dobro vide” (Vinkešević, 1989: 113): „Ples se sastoji od običnog hodanja naprijed u lijevu stranu, a počinje desnom nogom. (...) Držanje plesača u kolu je križano rukama naprijed i to tako da se plesač drži za ruke (dlanove) drugog plesača do sebe (...). Kolo je zbijeno i sporo se svladava prostor, jer se tijela gotovo dodiruju. Kolo se kreće u lijevu stranu u obliku kretanja kazaljke na satu. Pjeva se dvoglasno. (...) Jedna plesačica vodi gornju dionicu, za nju se ovdje kaže ‘počimalja’ dok sve ostale vode donju dionicu, one ‘rože’.” (Vinkešević, 1989: 113, 114)²⁸. Brza „okretanja” – „uvijana,” predstavio je kolom „Oj đevojko, daleko udana”: „Kola iz ove grupe su vrlo raširena i nalazimo ih na velikim prostorima” – piše Vinkešević. „Ples je vrlo jednostavan i lako ga je naučiti. Pleše se u lijevu stranu (...) tako da se desnom nogom prave koraci u lijevu stranu naprijed, a lijevom nogom u lijevu stranu nazad. (...) Ova ‘okretanja’ mogu se izvoditi u zatvorenom kolu, ali i kao otvorena kola i zmijoliko šarati po prostoru. (...) Držanje u kolu je unakrsno naprijed sa srugim plesačem do sebe. (...) Pjevanje je dvoglasno. Obično pjesmu započinju svi zajedno, a može i ‘počimalja’ najprije jednu melostrodnu otpjevati solo, a u ponavljanju pjevaju svi ostali... Kod ponavljanja obično prvu (gornju) dionicu vodi druga djevojka ‘otpivalja’, da bi se ‘počimalja’ malo odmorila i prisjetila se teksta.”²⁹ (Vinkešević, 1989: 115)

Brza „okretanja” – „šepana” „su najbrža od svih kola te vrste i obično se izvode na kraju (iza laganih ‘okretanja’). I ova kola su raširena na velikim prostorima. (...) Izvode se kao zatvorena ili orvorena kola. Prije su izvođena isključivo uz pratnja pjesme, a danas se izvode i uz glazbenu pratnju (tamburaši). Pjesma u kolu je dvoglasna.

²⁸ U obična okretanja Vinkešević je uvrstio notne zapise od 1 do 6: Crne oči dobro vide, Dvije Tuzle jednu kozu muzle, Kiša pada rosa rosi, Kosi dida livadicu, Oj Marice, cvit zeleni, Udala se Mandaljena (Vinkešević, 1989).

²⁹ U ovu skupinu uvršteni su notni zapisi od 7 do 19: Al je l’jepo naše selo, Gir, gir girgina, Ide dika, Lozice vinovana, Neven vene, lola voli mene, Oj đevojko, daleko udana, Ružmarine, ti nemaš vršike, Savila se b’jela loza vinova, Sve su dike u kolu, Širi kolo, Šta će meni sa zlatom rubina, Travo, travo, Zadrugarsko kolo (Vinkešević, 1989).

U kolu mogu započeti svi zajedno, a neka kola započinje ‹počimalja›. (...) Kod ponavljanja svi pjevaju. Držanje u kolu je naprijed križano držači se za svakog drugog plesača. (...) Kod ovih kola su izražena vertikalna gibanja (za razliku od ‹uvijanih oretanja›). Ona proizlaze iz načina plesanja. Desnom nogom korak se čini tako da ona poklekne (...) pa dolazi do ‹šepanja›” (Vinkešević, 1989: 117)³⁰

Vrlo su brojna lagana „okretanja” zapisana u mnogim tekstovnim i notnim zbirkama. U četverodijelni oblik, Vinkešević ubraja kola koja se „mogu se izvoditi kao lagana i kao brza (šepanja’). (...) Kao lagana izvode se tako da se kreću i u lijevu i u desnu stranu (u lijevu po dva koraka, a u desnu po jedan korak). Kola su zbijena jer se i ovdje plesači drže za drugog plesača od sebe rukama naprijed križano (...) koraci se izvode hodanjem na punim stopalima. Pjesma je dvoglasna. Kao i kod prethodnih ‹okretanja’ i ovdje može ‹počimalja’ solo otpjevati prvu melostrofu ili prvi takt, a dalje pjevaju svi.” (Vinkešević, 1989: 119)³¹ U šestodijelna lagana „okretanja” Vinkešević ubraja kola za koja smatra da vuku porijeklo s dinarskog područja. „Sve melodije ovih kola sastavljene su od šest dijelova, šest dvočetvrtiskih taktova.(...) I ova kola mogu se izvoditi kao zatvorena i otvorena. Plesači su kompaktni u kolu. Držanje je, kao kod već opisanih okretanja, križano naprijed, dole. Kolo se kreće lagano ulijevo jer ima i povratnih koraka. (...) Plesanjem u trećem taktu kolo se širi, igrači se udaljuju jedan od drugoga i ruke se šire i podižu u visinu pojasa. Koraci u ovom kolu se izvode samo horizontalno, nema vertikalnih gibanja, pa ono izgleda mirno – samo se skuplja i širi.” (Vinkešević, 1989: 121, 122)³² Poglavlje o „okretanjima”, Vinkešević završava s pet kola uz pjevanje u kojima se izmjenjuju koraci i ritam plesa. Vrlo su raširena, igraju se u zatvorenom kolu ili zatvorenom kolu, a držanje je ispod laktova ili na ramenima. Sva se temelje na astrofičnim tekstovima³³. Među ostale plesove uz vokalnu pratnju Vinkešević donosi opise izvedbe pet društvenih i dječjih igara s različitim varijantama pokreta, među kojima je i kolo „Faljila se faljisava”, čija glazbena i tekstovna struktura odgovaraju tipu šetanih kola, temelji

³⁰ U ovu skupinu uvršteni su notni zapisi od 20 do 33: Igra kolo u zoru i ‹ladu, Igra kolo u dolu i ‹ladu, Izvir-voda izvirala, Ja usadi vitu jelu, Kad pogledam uzduž i popreko, Leti vila preko polja bila, Mili Bože, čuda velikoga, Ne plač draga, Oj djevojko, dušo moja, Oj Ivane Ivaniću, Plovila je iskra riba, Što se Sava zamutila, U Omera više Sarajeva, Zakukala crna kukavica (Vinkešević, 1989).

³¹ U četverodijelni oblik laganih „okretanja” ubrojani su notni zapisi od br. 34 do 53: Ajmo cure, ajmo se okretat, L’jepa Kata pod požegom rasla, Ajde druge, da malo pjevamo, Čardak gradi b’jela vila, Dođi milo, dođi drago, Grad gradila bela vila, Izvir-voda izvirala, Karamfile, beru l’ te djevojke, Nema sela nad Gorjana b’jela, Pokraj Save badem drvo raste, Prija j’ priji dolazila, Rani majka devet djevojaka, Sad ću pjevat što istina nije, Sinka Janka tjeralui ‹ajduci, S one strane Save vode, Teče, teče bistra voda, Tri jetrve žito žele, Tri ptičice goru preletjele, Uranila stara baba, Vozila se šalka djevojaka, Zaspala Janko pod jablankom (Vinkešević, 1989).

³² U ova „okretanja” ubrojani su zapisi od 54 do 64: Aj, pitajte me iz kojeg sam sela, Ej, gine, vene srce u menika, Ivo Mandu na livadi ljubi, Kad se ženi mlado momče, Urodila biber-gora, Visoki jablan z gramama, Zaspala Janko pod jablankom (Vinkešević, 1989).

³³ Od br 65 do 70: Bubanji buba na planini, Lov lovili mladi graničari, Majka Maru za Ivana dala, Šetala se Ivanova ljuba, Dvi su druge vjerno drugovalice (Vinkešević, 1989).

se na pripovjednom tekstu, „svaki stih pjeva se dva puta. Prvi puta pjeva počimalja (može biti i muškarac) solo, a kod ponavljanja pjevaju svi.” (Vinkešević, 1989: 135)³⁴ Analizom notnih zapisa u gornjim skupinama pjevanih kola utvrdila sam najveće razlike u strukturi napjeva, od doslovnog ponavljanja početnog pjevanog stiha, preko ponavljanja glazbenih motiva, dodavanjem upjeva i pripjeva, do variranja melodijske linije i načina kadenciranja. Napjevi se temelje na distisima (najčešće osmerac i deseterac) ili astrofičnim tekstovima tipa pripovjednih pjesama. Izvedbu najčešće započinje „počimalja“ s otpjevanim prvim pjevanim stihom ili motivom³⁵.

U knjizi *Pjesmom na Vezove*, Vinkešević je obradio 41 ples, uz notne zapise Adama Pavića. Među „okretanja“, „uvijanja“ i druga kola uz pjevanje, Pavić je uvratio 14 obrada iz Đakovštine i Podravine. Tekstovi napjeva zapisanih u Đakovačkim Selcima temelje se na pripovjednim tekstovima, a ostali na distisima. Pjevane strofe sastoje se od osnovnog pjevanog stiha koji pri ponavljanju ponekad varira. Pjevanje započinju „počimalje“, a ponavljaju svi plesači³⁶.

Knjigu *Pjesmom i plesom na Vezove* objavio je Vinkešević s Adamom Pavićem 2005. godine. Obradio je 55 plesova iz slavonske Podravine i Đakovštine, među kojima ima i 19 plesova koji se izvode uz pjevanje. Iako se u novije vrijeme u izvedbu uključuju i svirači, samo uz pjevanje plešu se ženska šetana kola i različita „okretanja“. Napjevi se uglavnom temelje na početnom pjevanom stihu uz ponavljanje, a tekstovi su pripovjedni i distisi³⁷.

³⁴ Ostali plesovi uz vokalnu pratnju su od br. 70 do 76: Ajde noga za nogama, Došla majka s kolodvora, Faljila se faljisava, Igra kolo u dvadeset i dva, Igraj kolo vanjkušića, I rešetno srce ima, Ja posija' lan (Vinkešević, 1989).

³⁵ U potrazi za napjevima i tekstovima tipičnim za pjevana kola izdvojila sam zapise Adama Pavića u knjizi *Narodni plesovi Đakovštine* koji se temelje na glazbenoj formi A i A, A. Pripovijedni tekstovi: br. 23 Ja usadi vitu jelu, Gorjani; br. 25 Leti vila preko polja bila, Gorjani; br. 28 Oj djevojko, duše moja, Gorjani; br. 56 Ivo Mandu na livadi ljubi, Đakovo; br. 58 Majka Maru u podrumu rani, Budrovci; br. 59 Oj jabuko, zeleniko, Slobodna Vlast; br. 66 Lov lovili mladi graničari, Gorjani; br. 67 Majka Maru za Ivana dala, Gorjani; br. 68 Šetala se Ivanova ljuba, Gorjani; br. 69 Dvi su druge vjerno drugovalje, Gorjani; br. 72 Faljila se faljisava. Dvostihovi: br. 9 Ide dika, Koritna; br. 17 Šta će meni sa zlatom rubina, Semeljci; br. 29 Oj Ivane, Ivaniću, Đakovo; br. 34 Ajmo cure, ajmo se okretat, Gorjani; br. 37 Dođi milo, dođi drago, Punitovci; br. 54 Pitaju me iz kojeg sam sela, Koritna (Vinkešević, 1989).

³⁶ Pripovijedni tekstovi: br. 2 Ivo Mandu prosi na bunaru, Rakitovica; br. 9 Lug zeleni žirom urodio, Đakovački Selci; br. 10 Oj divojko, uzvijojlo, Đak. Selci; br. 11 Sunce jarko, Đak. Selci; br. 12 Šetača se Sibinjkinja Ana, Đak. Selci; br. 13 Udala se mandaljena, Đak. Selci; br. 14 Vozila se šajka djevojaka, Đak. Selci. Dvostihovi: br. 16 Ja ne volim, Koška; br. 19 Kune mi se, Koška; br. 20 Lolo moja, Koška; br. 25 Ajte, ajte, cure (uskršno kolo), Čađavica; br. 28 Nisam kriva (uskršno kolo), Čađavica; br. 31 Suvo kolo: Ponedjeljku... Čađavica. Strofni tekst: br. 1 Drmendaš, Rakitovica (Hadžihusejnović Valašek i Vinkešević, 1994).

³⁷ Pripovijedni tekstovi: str. 94 Dvoje su se milovali mladi, Podgorač; str. 96 Dvoj' su mili od malena rasli, Forkuševci; str. 108 Ivo Ružu kroz sviralu zove, Đakovački Selci; str. 166 S one strane Save vode, Đak. Selci; str. 185 Urodela šuma žirovima, Šaptinovci; str. 187 Voljeli se Ivica i Mara, Donja Motičina. Dvostihovi: str. 67 Ajmo, ajmo, cure, Sveti Đurađ; str. 68 Ajmo cure, Sladojevci; str. 71 Ajte, ajte, cure, Podgorač; str. 73 Ajte cure, pa ajte i snaše, Turanovac; str. 76, Cvala je ruža tulipan, Sopje; str. 140 Na srcu mi leži gruda leda, Gorjani; str. 145 Oj Gradino, milo janje moje, Gradina; str. 189 Zeleni se zimzelen, Podgorač (Vinkešević i Pavić, 2005).

U knjizi Tome Šalića i Adama Pavića *Đurđanci kod Đakova* (2006.) prilog o plesovima u *Đurđancima* dao je i J. Vinkešević. Opisao je pet šetanih i uvijanih kola, uz notne zapise Adama Pavića. Svi napjevi temelje se na početnom pjevanom stihu, jedan na pripovjednom tekstu, a ostali na distisima³⁸.

Glazbeni pedagog, promicatelj tamburaštva i melograf MIHAEL FERİĆ (1939.) živi i radi u Slavonskom brodu. Objavio je nekoliko priručnika za tambure i više stotina melografskih zapisa. Kao suradnik smotre folkloru *Brodsko kolo*, snimao je i transkribirao folklornu glazbu Brodskog Posavlja i objavljivao notne zapise u publikacijama smotre i knjigama biblioteke *Brodsko kolo: Pjesme moje u knjigama stoje* (1996.) i *II' pjevajte ili zasvirajte* (2005.). U knjizi je najviše Ferićevih notnih zapisa, transkripcija su terenskih snimki i snimki s brodske smotre.

Knjiga *Pjesme moje u knjigama stoje* sadrži 142 zapisa narodnih pjesama i 161 zapis glazbe uz plesove. Zbirka ne sadrži podatke o načinu izvođenja plesova, nego samo napomene uz naslove notnih zapisa. Prema tim oznakama u knjizi ima 40 napjeva uz kola s oznakama: pjevano kolo, šetano kolo, svadbeno kolo, „na jalovo“, pjevano „smatano“ kolo i dr. Osnovne karakteristike ovih kola jesu: pjevane strofe građene od početnog pjevanog stiha s ponavljanjem, utemeljene na pripovjednim tekstovima, rjeđe distisima. Ako se uzme u obzir da u zbirkama Julija Njikoša s notnim zapisima folklorne glazbe iz istočne Slavonije ima vrlo malo pjevanih kola, da Pavićevi zapisi u knjigama Vinkeševića sadrže napjeve na pripovjednim tekstovima i distisima, Ferićevi notni zapisi su pokazatelj da se pjevana kola građena na pripovjednim tekstovima najviše izvode upravo u slavonskoj Posavini³⁹.

Godine 2005. Ferić je objavio novu knjigu notnih zapisa folklorne glazbe koja se posljednjih desetak godina izvodila na brodskim smotrama folkloru *II' pjevajte ili*

³⁸ Pripovjedni tekstovi: str. 340 Oj Požege, željo moja. Dvostihovi: str. 330 Oj, evo me, ja u kolo dođe; str. 332 Dođi diko kad si rek'o doći; str. 335 Svaka cura odabrala momka; str. 338 Ušaraj didana (Šalić i Pavić, 2006).

³⁹ Pripovjedni tekstovi: br. 3 Ivo Mandu na livadi ljubi, Bebrina; br. 30 Drum drumila lipa Mandalina, Brodski Stupnik; br. 31 Oj tučice, lastavice, Stupnički Kut; br. 36 Kak'a j' žurba u tom dvoru, Brodski Varoš; br. 59 S onu stranu Save vode, Donja Bebrina; br. 60 Da je pero kolik' Sarajevo, Donja Babrina; br. 62 Žena muža za tikvu prodala, Donja Bebrina; br. 63 Preletilo jato golubova, Donja Babrina; br. 68 Ajde dragi, da igramo, Glogovica; br. 71 Kad ja projdo' kraj dikina dvora, Gornji Andrijevi; br. 73 Jedna žena uranila; br. 76 Oj, dvi su druge virno drugovale, Grgurevci; br. 77 Šetao se Mato Latinjane, Grgurevci; br. 96 Sjedi Janko pod jablankom, Gundinci; br. 128 Grad gradio Koviljiću, Oriovac; br. 129 U Ivana zelena livada, Oriovac; br. 130 Pod Budimom ovce plandovala, Oriovac; br. 138 Vijalo se pero paunovo, Sibinj; br. 141 Ivo Mandu na livadi ljubi, Sikirevci; br. 163 U toj čarnoj gori, Slavonski Kobaš; br. 164 Sadio Pavle vinograd, Slav. Kobaš; br. 165 Savo vodo lipoga imena, Sl. Kobaš; br. 166 Oj divojko, dušo moja, Sl. Kobaš; br. 177 Katarina žito žela, Slobodnica; br. 178 Trumba, lumba, Slobodnica; br. 179 Kak'a žurba u mom dvoru, Slobodnica; br. 180 Uz drum cvala rumena ružica, Slobodnica; br. 181 Vijala se vrbičica, Slobodnica; br. 185 Udala se djevojka za đeda, Sredanci; br. 198 Prodavala baba tikve, Trnjski Kut; br. 199 Zapjevat ću ovu pjesmu; br. 236 i 237 Faljila se faljisava, Zadubravljje; br. 238 Kosci kose zelenu livadu, Zadubravljje. Dvostihovi: br. 95 Nas četiri k'o četiri kralja, Gundinci; br. 176 Ej, ja malena, suknjica šarena, Slavonski Šamac; br. 194 Oj djevojko, dušo moja, Stari Perkovci; br. 219 Aj, dođi janje, s novat ćemo tkanje, Vranovci; br. 239 Oj, Ivane Ivaniću, Zadubravljje (Ferić, 1996).

zasvirajte. Knjiga je velikog formata s 342 stranice notnih zapisa, tekstovnih priloga i fotografija. Notna građa podijeljena je u dva dijela: Zapisi iz Brodsko-posavske županije i Zapisi iz Slavonije, Baranje i Srijema. Uz preko 150 zapisa pjesama, u knjizi je objavljeno 75 zapisa napjeva koji se pjevaju u kolu. O njima Ferić piše: „Pjevana kola (bez sviračke pratnje) posebnost su ovih krajeva. Ima ih mnogo, a nazivaju ih po početnim riječima prvog stiha kojima se dodaju različiti pridjevci: kolo na brzo, na polako, na jalovo, leteće, okretano, smatano, svatovsko, žensko, đeverovsko kolo itd. Kolski napjevi pjevanih kola imaju malen tonski opseg (trikord, tetrakord, rijetko pentakord), lako pamtljivu melodiju, jednostavne su ritmičke građe i kratke forma (oblika). Strukturirana su raznoliko:

- a) od dvotaktne fraze koja se ponavlja naizmjeničnim pjevanjem jedne pjevačice (pjevača) i skupine, dviju pjevačica i skupine ili pjevanjem u dvije skupine;
- b) od dviju dvotaktnih fraza s ponavljanjem;
- c) od trotaktnih fraza s ponavljanjem ili s ponavljanjem uz neznatno varirane završne fraze.

Pjevaju se i plešu na lagani (šetani) korak kao i uz nešto brži tempo i plesni korak u ritmu osminki kod kola na brzo (...).“ U knjigu *II' pjevajte ili zasvirajte* Ferić je uvrstio 39 pjevanih kola, s oznakama: „pjevano leteće kolo“, „kolo za pjevanje“, „pjevano kolo na brzo“, „pjevano kolo 'na polako“, „pjevano žensko kolo“, „svatovsko pjevano kolo“, a najčešća je oznaka „pjevano kolo“. Tekstovi su najčešće pripovjedni (30), a samo se devet napjeva temelji na dvostihovima⁴⁰. Članak o napjevima pjevanih kola s 21 notnim zapisom, objavio je Ferić u Prigodnoj reviji Đakovačkih vezova 1995. godine pod naslovom *Kolo uz pjevanje u županiji Brodsko –Posavskoj* (Ferić, 1995).

Iako pokriva područje Valpovštine, u ovaj pregled uvrstila sam i knjigu DUŠKA TOPIĆA (1950.) *Maramica s granama* (1998.) jer razlikuje „šetana“ i „pjevana“ kola. „Šetana“ se izvode samo uz pjevanje, a „pjevana“ uz pjevanje i instrumentalne

⁴⁰ Pripovjedni tekstovi: str. 24 Šarca ješe kraljeviću, Batrina; str. 25 'Ajde kolo tijo, tijo, Batrina; str. 26 Igra kolo u dolu i ladu, Batrina; str. 32 Urodila šuma žirovica, Batrina; str. 34 Ivo Mandu na livadi ljubi, Bebrina; str. 47 Oj djevojko, daleko udana, Davor; str. 48 Sanak snila Mandalina, Davor; str. 49 Vinci: Netek cvati, Davor; str. 59 S one strane Save vode, Donja Bebrina; str. 60 Doletješe, dogrmješe ustulundžije, Donja Bebtina; str. 71 Sadi Ivo bora zelenoga, Donji Andrijevc; str. 83 Luga zeleni žirom urodio, Gornji Bogičevci; str. 84 Izvir vodo izviral, Gornji Bogičevci; str. 92 Sjedi Janko pod jablankom, Gundinci; str. 109 Oj djevojko, dušo moja, Kupina; str.113 Oj za gorom, za zelenom, Lužani; str. 118 San usnila Mandalina, Nova Gradiška, str. 133 Ivo Mandi lugom dolazio, Podcrkavlje; str. 139 Pod Budimom ovce plandovale, Podvinje; str. 159 Tri djevojke pod oravom sjede, Siče; str. 160 Čija žurba u 'vom dvoru, Siče, str. 161 Išla cura po goveda, Siče; str.218 Sinoć projdo' kraj dragoga dvora, Vranovci-Bukovlje; str. 225 Adet: Ajd' u kolo svi svatovi, Vrbje; str. 226 Vijala se vrbičica, Vrbje; str. 233 Oj jabuko, zeleniko, Vrpolje; str. 241 Kolika je gora Orijeva, Zadubravlje; str. 242 Faljila se faljisa-va, Zadubravlje; str. 285 Sinja maglo, ti ne padaj na me, Prekopakra; str. 286 Izvir vodo izviral, Prekopakra. Dvostihovi: str. 33 Oj djevojko, dušo moja, Bebrina; str. 114 Oj na brdu, na Borovcu, Lužani; str. 119 Grasdšćansko ravno polje, Nova Gradiška; str. 120 Igra kolo u dolu i 'ladu, Nova Gradiška; str. 124 Ajmo cure, ajmo se okretat, Oprisavci; str.166 Stari dido travu kosi, Slavonski Brod; str. 188 Ja posija' konopljice, Slobodnica; str. 250 Širi kolo: Ej, mene mama, Babina Greda; str. 251 Opšaj diri: Evo 'vako, alaj nam je lako; Babina Greda (Ferić, 2005).

međuigre. Od sedam šetanih kola, pet se temelji na distisima, jedno na strofnom, a jedno na pripovjednom tekstu. Pjevana strofa se sastoji od ponovljenog glazbenog retka (pjevanog stiha), a takav je i pripjev u zapisu „Hopšajdiri“.

Na temelju svojih terenskih istraživanja iz 1990. na području Nove Gradiške, objavio je STJEPAN SREMAC u zborniku radova *Sedam stoljeća Cernika* (1994.), etnokoreološku studiju *Plesni folklor Cernika s posebnim osvrtom na kolo „Karakaća“*. Kolo se „pleše isključivo uz pjesmu“, piše Sremac, „brojni tekstovi omogućuju da kolo traje gotovo neograničeno, odnosno trajanje je ograničeno samo raspoloženjem i umorom plesača. (...) Dvodijelne je koreografske strukture, s tim da je prvi dio polagani – šetani, dok je drugi dio brži – poskočni. (...) Upravo taj drugi dio nazivaju u Cerniku karakća, pa onda po njemu i cijelo kolo znadu tako nazivati.“ (Sremac, 1994: 123)

Kako se u drugim krajevima ovaj tip kola naziva „Skoči kolo“, Sremac opširno analizira brojne inačice ovog kola, kako iz Slavonije, tako i Like, Dalmacije i Mađarske. Koristi se povijesnom građom Fortisa, Kuhača i Šime Ljubića (1846.) kod kojeg nalazi podatak da ovaj ples podsjeća na dionizijske svečanosti, „što u izvjesnom smislu potvrđuje da je porijeklo i običaj ovoga plesa jedan od najstarijih u našim krajevima.“ (Sremac, 1994: 134) Upravo u Slavoniji ova vrsta kola pod različitim imenima „skoči kolo“, „karakaća“, „krivo kolo“ i najčešće jednostavno samo „kolo“. (Sremac, 1994: 138)

U istom zborniku, u članku VINKA SOKIĆA (1923.) „Cernička pučka pjesma“ opisana je „karakaća“: „Kolovođa kolo počinje pjesmom ‘Ajd u kolo koj za kolo’ ostali se pridružuju isprepličući u otvoreno i zatvorenom krugu. Otpjevani stih druga skupina ponavlja u subdominantnoj harmoniji tj. za kvartu više. Nakon dopjevanih stihova, kolo se otvara i razvija ‘karakaćom’ zmijasrog oblika u brzom tempu uz pjesmu ‘Oj djevojko dušo moja’. Osim ovoga ima i drugih napjeva.“ (Sokić, 1994: 141)

Iako mi nije poznat niti jedan cjeloviti rad o šetanim/pjevanim kolima, nekolicina novijih znanstvenih studija uključuju i ovu temu. GROZDANA MAROŠEVIĆ (1955.) je još 1990. u zborniku *Musicologica Slovaca* pisala o hrvatskim glazbeno-plesnim oblicima. Iako građa koju obrađuje pripada Karlovačkom Pokuplju, na kojem se samo „naziru tragovi šetanih kola“, u uvodu je članka autorica objedinila podatke iz literature koja se odnose na razna područja u Hrvatskoj, ali se djelomično mogu primijeniti i na zapadnu Slavoniju. Očito da autorica nije imala bližih saznanja da se šetana kola izvode u Slavoniji još krajem 20. stoljeća kada piše: „U panonskim područjima Hrvatske, osobito u Podravini, Bilogori i Posavini, gdje se tradicija šetanih pjevanih kola održala i tijekom prvih desetljeća 20. stoljeća, izvodile su ih uglavnom djevojke u razdoblju od Uskrsa do Duhova, pjevajući u njima dulje pripovjedne pjesme-balade i romance.“ (Marošević, 1990)

Autorica se osvrće i na način plesanja i na strukturu šetanih kola: „U usporedbi s drugim plesnim vrstama, u šetanim je kolima pokret krajnje jednostavan. Izvođači najčešće oblikuju zatvoren ili otvoren krug (‘kolo’) i kreću se njegovim vanjskim rubom koracima jednaka trajanja. Ovisno o tempu pjevanja, ta se kola ostvaruju

kao kružna šetnja ili nešto brže kružno kretanje. (...) Rjeđa su kola s oblikovanim plesnim obrascem, no i tada je obično riječ o jednostavnom plesnom obrascu koji se uporno ponavlja. Glazbena sastavnica šetanih kola nešto je razvijenija od plesne, ali je također jednostavna. Napjevi su kolskih pjesama malena opsega i zasnivaju se često samo na jednom glazbenom redku koji se ponavlja (AA) ili najviše na dva različita glazbena redka (AB). (...) Svi su stihovi iste metričke strukture – najčešće su to osmerci ili deseterci (...) češće su to nevezani stihovi koji se pri izvođenju ponavljaju. (...) Ponavljajuća struktura iznaša sadržaj pripovjedne pjesme u prvi plan. Zbog sadržaja je i tekstovna sastavnica šetanih kola istaknutija od drugih dviju.” (Marošević, 1990)

Kako bi potkrijepila svoju pretpostavku da su šetana kola „vjerojatno najstariji oblik plesanja” Marošević prikazuje šetana kola kao relikv prošliosti koje nisu zahvatile promjene tijekom proteklog stoljeća: „plesni obrazac, u smislu da ga oblikuju koraci različita trajanja, u tim kolima JOŠ NE (pod. MHV) postoji. (...) Svi su stihovi iste metričke strukture (...) i obično JOŠ NISU (pod. MHV) strukturirani u dvostihove i /ili strofe.” (Marošević, 1990)

Smatram da je zamjenom astrofičnih (pripovjednih) tekstova kod šetanih kola distisma kakvi se izvode i u drugim glazbenim oblicima (tipa bečarca) izgubljena sadržajna kvaliteta, dramatika i ljepota usmene poezije. A prelaskom na različite plesne figure koje se moraju naučiti, izgubljena je spontanost i „hipnotičnost” doživljaja istovjetnih ležernih kretanja kod šetanih kola. Upravo je takav doživljaj mogući razlog što se, i u 21. stoljeću, još uvijek izvode ova kola uz duge, sadržajno, današnjici ipak, neprilagođene tekstove i jednostavne, gotovo neugledne napjeve.

Dva poglavlja u radu NAILE CERIBAŠIĆ (1964.) „Norma i individuacija” (1994.) nose nazive „Kolo” (Ceribašić, 1994: 149–153; 227–229). Autorica analizira i komentira povijesne izvore i bilježi (uz citate iz radova S. Stepanova i D. Rihtman-Šotrić) da „suvremeni istraživači slavonske folklorne glazbe razlikuju dvije vrste kola: kola polaganog plesnog pokreta, bez instrumentalne pratnje i ‘brža kola (ne u tempu nego u okretanju’ koja su ‘dijelom...uz svirku’. (...) Čini se da je u prošleme stoljeću i ranije vrsta pjevanog kola bez instrumentalne pratnje bila dominantna vrsta u slavonskoj glazbenoj praksi (...). Međutim, situacija se na prijelazu stoljeća bitno mijenja.” (Ceribašić, 1994: 159) Autorica navodi i uspoređuje podatke iz literature o razlozima tih promjena i zaključuje: „Treba dakle razlikovati pjevana kola bez instrumentalne pratnje od pjevanih kola s instrumentalnom pratnjom. (...) Razlikuje ih medij izvedbe i usmenoknjiževni žanr (dulje pripovijedne pjesme i dvostih). (...) Stoga je tekst napjeva najčešće i jedina naznaka za razlikovanje dviju vrsta kola: vokalno-instrumentalno kolo češće je vezano uz dvostih, dok se u kolu na okretanje osim dvostiha javlja i kontinuiran slijed stihova.” (Ceribašić, 1994: 152, 153)⁴¹

⁴¹ Vidi i Ceribašić, 1992.

Izvori iz 21. stoljeća

Godine 2005. objavljena je studija *Krčki tanci: plesno-plesno etnološka studija* TVRTKA ZEBECA (1962.). Studija je nastala na temelju povijesne građe i terenskih istraživanja autora na Krku. Iako ne obrađuje slavonsko područje, koristim Zebecov rad jer piše o ritualnoj funkciji pjevanih kola i ukazuje na doživljaj pri plesanju kao na „oblik skupnog plesnog izraza.“ Kolo plešu Indijanci u Americi i Meksiku, pleše se u Etiopiji i Egiptu „i u većini europskih zemalja, gdje mu je pjesma jedina pratnja. (...) Kod pjevanih kola se, između mnogih drugih sadržaja i simbolike, najčešće spominje njihov obredni, ritualni karakter.“ (Zebec, 2005: 125)

Zebec opisuje i pjevanje „kola pjevača“, zapravo pjevanje uz lagano kretanje, što je moguć praoblik šetanih/pjevanih kola: „Svi sudionici zagrlivši se prihvaćaju se ponajviše jedni drugima za ramena, odnosno oko pasa, oblikuju veliku nepravilnu kružnicu – kolo. Pjevajući razne pjesme, ulaze spontano koračajući prema središtu kruga, stvarajući tako različite nepravilne elipsoidne oblike. (...) Međutim, energija koja tijekom pjevanja i kretanja čvrsto zagrljenih izvođača zrači uokolo i skreće pozornost svih promatrača ne može ostati nezapažena.“ (Zebec, 2005: 142, 143)

Jedina zbirka tekstova za šetana kola na prostoru središnje Slavonije nastala je u okviru projekta Ministarstva kulture: Šetana kola u Slavoniji u suradnji s Miroslavom Hadžihusejnović Valašek i skupinom starijih žena iz sela Srednji Lipovac kod Nove Gradiške. Autorica je umirovljena kemičarka iz Zagreba, rodom iz Srednjeg Lipovca, Ana Brkić rođena Maričević. Potaknuta otkrićem pjesama koje se pjevaju uz šetana kola i bogatstvom tekstova koje su pamtile kazivačice iz Sr. Lipovca, Ana Brkić je uspjela u samo 3 mjeseca sakupiti 112 pripovjednih i još stotinjak tekstova drugih lirskih pjesama.⁴²

Knjigu ANE BRKIĆ MARIČEVIĆ (1941. – 2015.) *Pisme iz Srednjeg Lipovca. Balade za šetana kola i druge pisme*, objavila je 2012. godine udruga *Sve lipo*. Recenzent je Tvrtko Zebec, a urednica Miroslava Hadžihusejnović Valašek. U predgovoru, Ana Brkić donosi podatke o prošlosti sela Srednjeg Lipovca, o poticajima i načinima sakupljanja tekstova pjesama. Piše o temama opjevanim u baladama i predstavlja kazivačice, od kojih je nekolicina imala i svoje rukopisne pjesmarice „da se ne zaboravi“. Ana Galović, r. Maričević (1926.) kazivala je 63, Ana Bogdanović, r. Mladinović (1935. – 2016.) kazivala je 54 i Reza Ivezić (1947.) 38 pripovjednih pjesama.

Tekstovi za šetana kola podijeljeni su prema tempu izvođenja, na polagana i na brza kola. Ove dvije skupine kola razlikuju se i po tekstovima, tj. dužini stihova. Uz polagana kola izvode se pjesme pripovjedne strukture (astrofične), utemeljene na

⁴² U tom malom selu od jedva 300 stanovnika nikada nije bilo organiziranog bavljenja folklornom baštinom, a kazivačice su se, na podsrtrek Ane Brkić prisjećale tekstova i napjeva pjesama nakon gotovo 40 godina

deseteračkim, a uz brza na osmeračkim stihovima. U ovoj knjizi ima 66 tekstova za polagana⁴³ i 44 za brza kola⁴⁴.

Zaključak

Podaci o šetanim kolima u ovom radu temelje se na objavljenoj građi slavonskih istraživača folklorne glazbe i plesa. Prema nazivima (prvi pjevani stih) šetanih/pjevanih kola ima veliki broj, a razlikuju se prema tempu izvođenja: polagana i brza (ponekad polagana prelaze u brza) koja se u raznim dijelovima Slavonije različito nazivaju. U izvedbi sudjeluju počimatelji i dvije skupine pjevača. Pjevana strofa nastaje doslovnim ili variranim ponavljanjem pjevnog glazbenog retka kojeg izvodi solist ili skupina pjevača. Osim što se temelje na pripovjednim tekstovima (koji su zbog

⁴³ Tekstovi za polagana kola: str. 33 Ašikovo Ivo i Anica; str. 35 Barču grade tri divojke mlade; str.36 Bol bolova bolan Andrijaše; str. 38 Bol boluje lipa Katarina; str. 39 Čuva ovce bajo i sestrice; str. 41 Di dva brata lovak uviše; str. 42 Divojka junaku prsten vračala; str. 43 Drag s dragoj na kapiji falji; str. 44 Drum drumila lipa Mandalina; str. 45 i 46 Dvi su druge virno drugovale; str. 47 Dvi su vode putem utale; str. 48 Dvoje se je zavoljilo mladi; str. 49 Đurđev danak svanu pramaljeće; str. 50 Gorom jaču kičeni svatovi; str. 51 Grad gradila tri Filipovića; str. 53 Igra kolo u dolu i ladu; str.54 Ivo Mandu na livadi ljubi; str. 55 Jadnom siročetu, nejakom ditetu; str. 56 Jedno dite malo siroće ostalo; str. 57 Konja jači Andro, momče mlado; str. 58 Kraj drum 'cvala ružica rumena; str. 59 Ladovina usrid vinograda; str. 60 Lip'se Ivo na vojsku otprema; str. 61 Lipa Kata pod Budimom rasla; str. 62 Lipa ti je pod Požegom trava; str. 63 Lipo ti je rano uraniti; str. 64 Lov lovijo Petar Trgovčiću; str. 66 Majka Maru za nedraga dala; str. 68 Malena je Ivanova majka; str. 69 Marko konja poji za gradom na vodi; str. 70 Mili Bože šta se sada radi; str. 71 Misečina zvizde trepte mile; str. 72 Mlad se junak kroz Karlovac šeće; str.73 Nikola se na raj naslonijo; str. 74 Oj divojko, brigo materina; str. 75 Oj divojko, draga dušo moja; str. 76 Oj divojko, na daleko dana; str. 77 Oj divojko, što u kolo nećeš; str. 79 Oj za gradom, oj za vinogradom; str. 80 Plovila je po moru galija; str. 81 i 82 Pod Budimom ovce plandovale; str. 83 Polegla je Pavlova livada; str. 86 Poranila pokraj malog sela; str. 87 Proletilo jato golubova; str. 88 Rani majko devet divojaka; str. 89 Rani majka do devet sinova; str 91 Rani majka tri kćeri nejake; str. 92 Sjaj sunašće boli me srdašće; str. 93 Sobet kupi care gospodare; str. 94 S večera se dvoje dogovara; str. 95 Tekla Sava ispred Broda slavna; str. 96 Tri divojke pod oravom side; str. 97 Urodila gora garovita; str. 98 Vatra gori u Ilovoj gori; str. 99 Veliko je selo Ivanovo; str. 101 Vezak vezla Anica divojka str. 102 Vijalo se pero paunovo; str. 103 Vijalo se pero sokolovo; str. 104 i 105 Zabranjena Pavlova livada; str. 107 Zazvonilo zvono u banatu; str. 108 Zora rudi, majka ćerku 'budi; str. 109 Žito žela gizdava divojka; str. 110 i 112 Žurba; str. 113 Pružila se zlatna žica od vedra neba (Brkić Maričević, 2012).

⁴⁴ Tekstovi za brza kola: str. 121 'Ajde kolo da skočimo; str. 122 i 123 'Ajde kolo malo, malo; str. 124 i 125 Biber gora urodila; str. 126 Dvoje se je zavadilo; str. 127 Faljila se falisava; str. 128 Golub guče na topoli; str. 129 Igra kolo na bajeru; str. 130 Igra kolo na bunjištu; str. 131 Išla cura po goveda; str. 132 Izvor voda izvivala; str. 133 Ja pogleda gore, dole; str. 134 Ja posadim ljubenice; str. 135 Ja prošeta gore, dole; str. 136 i 137 Karamfilu lipo ime; str. 138 Lov lovijo lipi Ivo; str. 140 Majka budi Mandalinu; str. 141 Maja Maru sitno plela; str. 143 Mara sjedi na kamenu; str. 144 mara vode donijela; str. 145 Maroševi večeraju; str. 146 Mili Bože i Marijo; str.147 Morem pliva risa riba; str. 148 Na vr' sela dva jasena; str. 149 Oj Antiću, diko moja; str. 150 i 151 Oj divojko, dušo moja; str. 152 Oj Ivan, dušo moja; str. 153 Oj Ivane, Ivaniću; str. 154 Oj jabuko, zeleniko; str. 155 Oj Lipovac, ravno polje; str. 156 Oj, na našem igralištu; str. 157 Oj Požego, željo moja; str. 158 Oj, za gorom, za zelenom; str. 159 Opa, osta, sad je dosta; str. 160 Ovce pasla Jagodica; str. 162 Sokoliću, brzi tiću; str. 163 Šarca jaše kraljeviću; str. 164 Titrala se lipa Mara; str. 165 Udala se lipa Mara; str. 167 Vijala se vrbičica; str. 168 Za gorom se nešto čuje; str. 169 Zora zori, kiša pada; str. 170 Zora zori, rosa rosi (Brkić Maričević, 2012).

njihove starosti, ugroženosti i poetske vrijednosti od primarne važnosti u ovom istraživanju), uz pjevana kola izvode se i deseterački distisi koji su primjereni i drugim glazbenim oblicima.

Novo vrijeme donijelo je elektronske medije, ubrzani način života, nove običaje, glazbene i životne stilove, globalizaciju. No, šetanih se kola ipak sjećaju i stariji stanovnici, a nekolicina ih bilježi u svoje osobne podsjetnike. Pokazalo se da ih izvode i spontane pjevačko-plesačke skupine u jugozapadnom dijelu Slavonije i u Požeštini. Ipak, za KUD-ove, kao folklorne promotore šetanih kola, kao za i njihovu programsku politiku, važnu ulogu igraju smotre i pravila koja one propisuju i uvjetuju. To je prvenstveno minutaža od najviše deset minuta po nastupu jednog KUD-a. Unutar tog vremenskog okvira KUD-ovi nastoje (najčešće samoinicijativno) pokazati što više primjera svog glazbenog i plesnog folklora, složiti raznolik, dinamičan i za publiku zanimljiv program. Takvo shvaćanje prvo je pogodilo upravo šetana kola koja se temelje na „dugim“ pjesmama. Zato se ta kola krata ili uopće ne izvode. Tako je izostala reprodukcija tih kola koja je dovela do krnjeg poznavanja ili potpunog nepoznavanja kod mladih članova folklornih skupina. Umjesto njih izvode se šetana kola s distisima koja se mogu prekinuti po potrebi u svakom trenutku. To je povod i poticaj nastojanju da se takva kola snime, dokumentiraju i prezentiraju jer predstavljaju jedan od najstarijih slojeva naše folklorne baštine koja je još djelomično živa.

Već prema dosadašnjim pokazateljima (iako zapisi i podaci ovise o interesnom području istraživača, obrazovanosti i sposobnosti, o trajanju i uvjetima boravka na terenu, o kazivačima, slučajnostima i dr.) sakupljena građa, posebno iz druge polovice 20. stoljeća, poslužila je kao čvrst temelj novim istraživanjima i snimanjima. Istraživanje i dokumentiranje šetanih/pjevanih kola utemeljila sam upravo na iskustvu stečenom terenskim snimanjem za potrebe Uredništva narodne glazbe Hrvatskog radija i projekta Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

U ovom radu predstavljen je pregled povijesnih podataka na temelju građe i literature od 18. do 21. stoljeća. Građa sadrži a) etnografske podatke o izvedbama kola, načinu oblikovanja napjeva, sadržaju tekstova i b) tekstove i notne zapise. Podaci potvrđuju da su se šetana/pjevana kola utemeljena na pripovjednim tekstovima izvodila kroz cijeli ovaj period što kazuje da su najstariji i najdugovječniji oblik folklorne baštine u Slavoniji koji živi još i danas⁴⁵.

⁴⁵ Na temelju povijesnih i terenskih saznanja i snimljene građe u tridesetak lokaliteta u jugozapadnom dijelu Slavonije i Požeštini autorica predlaže objavljivanje prve notne zbirke pjevanih/šetanih kola u Slavoniji.

SLIKA 1. Sa III. smotre šetanih kola u Bebrini 2011. godine. Foto Josip Perčević.

Literatura

- Andrić, Josip (1969), *Slavonske narodne pjesme Požeške doline*. Slavonska Požega: Matica hrvatska – Odbor Slavonska Požega.
- Brkić Maričević, Ana (2012), *Pisme iz Srednjeg Lipovca: balade za šetana kola i druge pisme*. Zagreb: Udruga *Sve lipo*.
- Burazović, Terezija (1880), *144 ženske pjesme iz Novske i Kraljeve velike (Slavonija)*. Zagreb: Arhiv Matice hrvatske, rkp. br. 186.
- Ceribašić, Naila (1992), Slavonska folklorna glazba kroz koncepcije smotri i istraživanja. *Narodna umjetnost*, XXIX (1), str. 297–322.
- Ceribašić, Naila (1994), Norma i individuacija u deseteračkim napjevima s područja Slavonije. *Narodna umjetnost*, XXXI (1), str. 145–282.
- Deželić, Đuro (1865, 1918), *Pjesmarica ili zbirka rado pjevanih pjesama*. Zagreb: Hartman.
- Došen, Vid (1969), *Djela. Stari pisci hrvatski*, T. Matić i A. Đamić (prir.), str. 186–210. [SPH, knj. 34].

- Ferić, Mihael (1995), Kolo uz pjevanje u županiji Brodsko-posavskoj. Đakovački vezovi. Prigodna revija, str. 21–24.
- Ferić, Mihael (1996), *Pjesme moje u knjigama stoje. Hrvatske pučke pjesme, plesovi i poskočice broskog Posavlja*. Zvonimir Toldi (ur.), Slavonski Brod: Folklorni ansambl Broda i Matica hrvatska – Ogranak Slavonski Brod.
- Ferić, Mihael (2005), *Il' pjevajte ili zasvirajte. Hrvatske narodne pjesme, svirka i plesovi sa smotre folkloru Brodsko kolo*. Zvonimir Toldi (ur.), Slavonski Brod: Folklorni ansambl Broda.
- Hadžihusejnović Valašek, Miroslava (1982; 1983), Bibliografsko-dokumentacijski pregled rada Stjepana Stepanova na istraživanju i registriranju folklorne baštine, posebno glazbene. U: Josip Roglić (ur.), *Anali Zavoda za znanstveni rad JAZU u Osijeku 2*, Osijek: Zavod za znanstveni rad JAZU, str. 251–276.
- Hadžihusejnović Valašek, Miroslava i Vinkešević, Josip (1994), *Pjesmom na Vezove: zbirka hrvatskih folklornih napjeva i plesova iz Slavonije i Baranje*. Đakovo: Turističko društvo „Đakovački vezovi“ – Ogranak Matice hrvatske Đakovo.
- Hadžihusejnović Valašek, Miroslava (2009a), Šetana kola u Slavoniji. U: Dunja Vanić (ur.), *Šokački kalendar Čiče Grge Grgina*. Slavonski Brod: Posavska Hrvatska, str. 97–102.
- Hadžihusejnović Valašek, Miroslava (2009b), Šetana kola, starogradske i crkvene pučke pjesme – tri karakteristične glazbene vrste. U: V. Kusin i B. Šulc (ur.), *Slavonija, Baranja i Srijem vrela europske civilizacije II*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, str. 203–209. [katalog izložbe]
- Ilić Oriovčanin, Luka (1846), *Narodni slavonski običaji sabrani i popisani po Iliću Oriovčaninu*, Zagreb: Tiskano kod Franje Suppana.
- Ivančan, Ivan (1956), *Narodni plesovi Hrvatske*. Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske.
- Ivančan, Ivan (1964), *Narodni plesovi Hrvatske 1*. Zagreb: Savez muzičkih društava Hrvatske. [drugo izdanje]
- Ivančan, Ivan (1970), *Plesovi Panonske zone, I. dio*. Zagreb: Prosvjetni sabor hrvatske – Odbor za muzičku kulturu.
- Ivančan, Ivan (1988), *Narodni plesovi i plesni običaji Požeške kotline*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.
- Jakšić, Georgije (1985), Reljkovićev stav prema narodnim običajima i narodnoj pjesmi. U: *Zbornik Pedagoškog fakulteta – humanističke i društvene znanosti 1*. Osijek: Pedagoški fakultet, str. 21–37.
- Jović, Spiridon (1962; 1835), Etnografska slika Slavonske Vojne granice. *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, Novi Sad, IX–X, 1961–1962, str. 114–165.

- Katančić, Matija Petar (1984), *Knjižica o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonu estetike*. Stjepan Sršan (prev. i prir.). Osijek: IC Revija.
- Kuhač, Franjo Ksaver (1878, 1879, 1880, 1881), *Južno-slovenske narodne popievke*, knj. I–IV. Zagreb: vlastita naknada.
- Lovretić, Josip (1990), *Otok. Narodni život i običaji*. Vinkovci: Kulturno-informativni centar Privlačica.
- Lukić, Luka (1919, 1924, 1928), Varoš. Narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje* 24, 25, 26. Zagreb: JAZU.
- Marijanović, Stanislav (1983), *Povratak zavičajnicima*. Osijek: IC Revija.
- Marošević, Grozdana (1990), Towards Classification of Croatian Songs which are Performed with Dance. U: O. Elschek (ur.), *Rhythmik und Metrik in traditionellen Musikkulturen – Musicologica Slovaca* 16, str. 181–191.
- Matić, Tomo (1940), Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića. *Stari pisci hrvatski*, knj. 26. Zagreb: JAZU. [priredio] [SPH, knj. 26]
- Matić, Tomo (1951), Narodni život i običaji u Požeškoj županiji krajem 18. vijeka, *Zbornik za narodni život i običaje* 35. Zagreb: JAZU, str. 5–27.
- Mladenović, Olga (1973), *Kolo u Južnih Slavena*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Njikoš, Julije (1970), *Slavonijo, zemljo plemenita: narodni običaji, pjesme, kola i poskočice*. Osijek: Matica hrvatska.
- Filler, Matija i Mitterpacher, Ljudevit (1995), *Putovanje po Požeškoj županiji u Slavoniji 1782. god.* Stjepan Sršan (prev. i prir.). Osijek: Matica hrvatska Požega – Povijesni arhiv u Osijeku.
- Radić, Antun (1899), Moje uspomene iz kola, *Zbornik za narodni život i običaje* knj. 4, Zagreb: JAZU, str. 110–112. [pretisak: Lovretić, Josip (1990), *Otok*, Martin Grgurovac (ur.). Vinkovci: Kulturno informativni centar Privlačica, str. 469–471.]
- Reljković, Matija Antun (1974; 1762), *Satir iliti divji čovik*, Ivo Bogner (prir.). Osijek: Glas Slavonije.
- Rihtman-Šotrić, Dunja (1981), Narodna muzička tradicija područja Slavonske Požege. *Rad 23. kongresa SUFJ, Slavonski Brod 1976*, str. 15–18.
- Sokić, Vinko (1994), Cernička pučka pjesma. U: T. Đurić (ur.), *Sedam stoljeća Cernika, Zbornik radova*. Zagreb: Hrvatsko društvo folklorista, Zagreb, str. 141–145.
- Sremac, Stjepan (1994), Plesni folklor Cernika s posebnim osvrtom na kolo “Karakaca”. U: T. Đurić (ur.), *Sedam stoljeća Cernika, Zbornik radova*. Zagreb: Hrvatsko društvo folklorista, str. 129–138.
- Stahuljak, Vladimir (1947), *Popijevke, plesovi i običaji iz Štivice*. IEF rkp. 187, I–IV.

- Stepanov, Stjepan (1951), *Narodne popijevke iz Pakračkog kotara I. i II.* IEF rkp.134/52.
- Stepanov, Stjepan (1960), O nekim načinima pjevanja romanca i balada na području Hrvatske. *Rad kongresa SUFJ u Zaječaru i Negotinu 1958.* Beograd, str. 123–134.
- Stepanov, Stjepan (1970), Muzički folklor Slavonije, *Zbornik I. znanstvenog sabora Slavonije i Baranje.* Osijek: JAZU, str. 839–847.
- Stepanov, Stjepan (1971), Narodne pjesme iz Gorjana i Potnjana, *Zbornik za narodni život i običaje 44.* Zagreb: JAZU, str. 283–422.
- Stojanović, Mijat (1857), *Slike iz domaćeg života slavonskog naroda i prirode.* Zemun: Tiskarnicom Ignjata Karla Soprona.
- Šalić, Tomo i Adam Pavić (2006), *Đurđanci kod Đakova.* Đakovo: Matica hrvatska – Ogranak Đakovo.
- Topalović, Mato (1842), *Tamburaši ilirski iliti Narodne pjesme ilirske po Slavoniji sabrane i izdane Matom Topalovićem.* Osijek: Tiskom Martina Aloisa Divalda.
- Topić, Duško (1998), *Maramica s granama: folklorna glazba Valpovštine.* Osijek – Valpovo: Matica hrvatska.
- Vinkešević, Josip (1989), *Narodni plesovi Đakovštine.* Zagreb: KUD "Gorjanac", Gorjani – Savez KUD-ova Općine Đakovo.
- Vinkešević, Josip i Adam Pavić (2005), *Pjesmom i plesom na Vezove. Narodne pjesme i plesovi iz Slavonije i Baranje.* Đakovo: Savez KUD-ova Slavonije i Baranje.
- Vranješ, Marija (1975; 1977), *Sjećanja (Prikaz života sela Migalovci, Slavonska Požega do 1918).* Čaglin, IEF rkp. 932.
- Zdjelarević, Mato (1886), *Narodne pjesme iz Odvorca i Sibirja,* IEF rkp. 151.
- Zebec, Tvrtko (2005), *Krčki tanci: plesno-plesno etnološka studija.* Zagreb – Rijeka: Institut za etnologiju i folkloristiku – Adamić.

Dance the *kolo*, do not Stop: Šetano kolo in Slavonia

Summary

Šetano kolo is a common name for a circle dance which is performed with narrative lyrics or distich lyrics without instrumental accompaniment. This is a closed or open circle dance performed by singers placed in two rows moving by a single step in slow or fast tempo in a clockwise direction. These are also the oldest circle dances in Croatia and Europe dating back to the 18th century. In the 20th century, they gradually disappeared from spontaneous performance, because the narratives are suppressed by the distich forms from Eastern Slavonia and Srijem. The reason for the disappearance was the length. It was not appropriate for the performances at the folklore festivals where cultural-artistic societies present themselves in short time frame. By 2016, the author recorded more than 200 performances of šetano kolo, mostly in the western part of Slavonian Posavina, collected a few collections and texts from the people in the field, presented it at the exhibition *Slavonia, Baranja and Srijem* 2009 in Klovičevi dvori gallery, founded folklore festival which has been held four times in various places in Slavonia, created a project through which it was enrolled in the Register of Cultural Goods of the Republic of Croatia. In this paper, the author will present šetano kolo in written sources from the 18th to the 21st century.

Keywords: *šetano kolo; Slavonia; folklore festival; written sources.*

Mr. sc. Miroslava Hadžihusejnović Valašek
Trumbićeva 6, 10000 Zagreb
miroslava.hadzihusejnovic@gmail.com